

Branko M. Rakić*

HRONOLOGIJA DOGAĐAJA KAO NEGACIJA OPTUŽBI ZA UČEŠĆE SRPSKOG RUKOVODSTVA U „UDRUŽENOM ZLOČINAČKOM PODUHVATU“ U BOSNI I HERCEGOVINI²

Apstrakt: U ovom radu reč je o institutu učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je, iako nije predviđen u samom Statutu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, ustanovljen i široko korišćen u praksi tog suda i njegovog tužilaštva. Ovaj institut, pravno problematičan iz perspektive načela zakonitosti u krivičnom pravu, unosi politizaciju u haške optužbe i presude, što su inače autori Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju hteli da izbegnu neunošenjem u krug stvarne nadležnosti ovog suda zločin protiv mira. Centralno mesto u konceptu udruženog zločinačkog poduhvata ima svrha, cilj ili plan iz čije realizacije proističu zločini iz okvira tzv. baze zločina (prema terminologiji korišćenoj u MKSJ). Iako je u poslednjim verzijama optužnica opisana drugim rečima, svrha udruženog zločinačkog poduhvata kada se radi o srpskim rukovodiocima kojima je suđeno bila je pravljenje „Velike Srbije“. Međutim, i prema izjavama i prema dokumentima i prema praktičnim postupanjima, jasno je da je srpska strana u čitavoj jugoslovenskoj krizi, pa i u BiH, imala prevashodni cilj da bude očuvana jugoslovenska država, a da su ostali ciljevi predstavljali povlačenje i ustupke suprotstavljenim stranama, a sve u cilju očuvanja mira. A kada se posmatra hronologija događaja, pre svega političkih odluka srpske strane donetih u vremenu obuhvaćenom navodnim udruženim zločinačkim poduhvatom, jasno se vidi da su postupci srpske strane bili iznuđena reakcija na po pravilu protivpravne postupke Srbima suprotstavljenih strana, kojima se zapravo kompenzovalo ono što je srpskom narodu oduzimano tim protivpravnim postupcima. Ta činjenica negira postojanje zločinačkog plana za koji su Srbi optuženi, jer nije moguće anticipirati tuđe protivpravne postupke.

Ključne reči: politizacija, zakonitost, svrha, cilj, plan, anticipacija, protivpravnost, kompenzacija, proporcionalnost.

* Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, branko@ius.bg.ac.rs, ORCID: 0009-0004-9551-2363.

** Ovaj rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru strateškog projekta za 2026. godinu „Problemi stvaranja, tumačenja i primene prava“ (podtema: „Pravosuđe i izazovi današnjice“ – tema istraživačke grupe: „Reforma krivičnog prava Srbije i aktuelne promene međunarodnog krivičnog prava“), koji finansira Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

1. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT KAO VID POLITIZACIJE RADA POLITIČKI MOTIVISANOG PRAVOSUĐA

Prema članu 1. Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju¹ (u daljem tekstu: „MKSJ“, „Haški tribunal“ ili „Tribunal“), „Međunarodni sud je nadležan da krivično goni osobe odgovorne za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine“. „Teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava“ o kojima je reč navedena su u članovima 2. do 5. Statuta i tu spadaju: teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine (član 2.), kršenja zakona ili običaja ratovanja (član 3.), genocid (član 4.) i zločini protiv čovečnosti (član 5.). Kao što se vidi, za razliku od Rimskog statuta kojim je uspostavljen stalni Međunarodni krivični sud,² Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju se kod određivanja nadležnosti tog suda *ratione materiae* ograničio na krivična dela iz sfere *jus in bello*, isključivši iz obuhvata nadležnosti Tribunala jedino međunarodno krivično delo iz sfere *jus ad bellum*, krivično delo agresije ili zločin protiv mira, koji je u Nirnberskoj presudi protiv nacističkih lidera od 1. oktobra 1946. godine, okvalifikovan kao „vrhovni međunarodni zločin“.³ Ovo uprkos činjenici da je Savet bezbednosti u preambuli Rezolucije 827 iz 1993. godine, u čijem aneksu je sadržan izvorni tekst Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju,⁴ konstatovao da je „uveren da bi u posebnim okolnostima bivše Jugoslavije, osnivanje međunarodnog tribunala, kao *ad hoc* mere od strane Saveta, i krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava ... doprinelo obnovi i održavanju mira“. Dakle, deklarirani cilj je da se doprinese obnovi i održavanju mira, što je zapravo bio način da se opravda činjenica da je Sud osnovao Savet bezbednosti, organ čija je, prema članu 24. stav 1. Povelje UN, prvenstvena odgovornost održanje međunarodnog mira i bezbednosti.

Razlog za neuvođenje zločina protiv mira u krug nadležnosti Haškog tribunala *ratione materiae* bio je, između ostalog, izbegavanje politizacije u radu ovog suda.⁵ A politizacija koja se želela izbeći bila je pre svega ona koja bi mogla da ide na štetu država koje su stajale iza osnivanja Tribunala i njihovih lidera. Tako Majkl Šarf, jedan

1 Pun naziv suda je „Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine“, ali je naziv njegovog statuta „Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju“.

2 O problematici utvrđivanja istine u normativnom okviru postupka pred ovim sudom videti u: Aleksa Škundrić, „Elementi načela utvrđivanja istine u normativnom okviru postupka pred Međunarodnim krivičnim sudom“, *Crimen*, 13, no. 3 (2022): 284–303.

3 „Optužbe iz optužnice da su optuženi planirali i vodili agresivne ratove predstavljaju optužbe velike težine. Rat je u suštini zla stvar. Njegove posledice nisu ograničene samo na zaraćene države, već pogađaju ceo svet. Inicirati rat agresije, prema tome, nije samo međunarodni zločin; to je vrhovni međunarodni zločin koji se od ostalih ratnih zločina razlikuje samo po tome što sadrži u sebi nagomilano zlo celine.“ – International Military Tribunal, judgment of 1 October 1946, in *The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, Part 22 (22nd August, 1946 to 1st October, 1946)*, r. 421.

4 Tribunal je zapravo uspostavljen rezolucijama 808 i 827 Saveta bezbednosti UN iz 1993. godine.

5 Zoran Stojanović, *Međunarodno krivično pravo* (Beograd: Pravna knjiga, 2017), 135–143.

od ključnih autora nacarta Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, ističe da je neuvođenje agresije među krivična dela za koja je Tribunal nadležan bilo motivisano otporom političkih elita koje su inicirale njegovo stvaranje prema inkriminaciji agresije za čije izvršenje širom sveta su i sami neretko optuživani:

„... članovi Saveta bezbednosti smatrali su nadležnost za agresiju suprotnom njihovim interesima u eri u kojoj su i sami stalno optuživani da su počinili agresiju širom sveta.“⁶

Međutim, suština Haškog tribunala je politička, tj. on je osnovan na prvom mestu radi ostvarenja političkog cilja – stigmatizacije, zastrašivanja i eliminisanja sa političke scene zastupnika onih političkih opredeljenja na regionalnom nivou koja se nisu uklapala u projekte i planove velikih sila za prostor bivše Jugoslavije, kao i za pravdanje, u aktuelnom trenutku i za buduća vremena, postupaka tih velikih sila vezanih za prostor bivše Jugoslavije i njihovih lokalnih saradnika i šticećenika. Stoga nije nelogično i moglo se očekivati da će Tribunal u svom radu naći, kao supstitut za gonjenje odgovornih za zločin protiv mira, način i mehanizam za političko optuživanje i osuđivanje političkih rukovodstava zaraćenih naroda iz bivše Jugoslavije, pre svega srpskog. Taj mehanizam je institut „udruženog zločinačkog poduhvata“ (*“joint criminal enterprise”*, *“l'entreprise criminelle commune”*), oblik individualne krivične odgovornosti okrivljenih uspostavljen sudskom praksom Tribunala.

Individualna krivična odgovornost okrivljenih, regulisana članom 7. Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, ima dva vida. Prvi vid je predviđen u stavu 1. člana 7. koji glasi:

„Osoba koja je planirala, podsticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje nekog od krivičnih dela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta snosi individualnu odgovornost za to krivično delo.“

Drugi vid individualne krivične odgovornosti je tzv. „komandna odgovornost“, koja je regulisana stavom 3. istog člana.

U drugostepenoj presudi od 15. jula 1999. godine u postupku protiv Duška Tadića, Žalbeno veće Tribunala je iznelo i razradilo koncept „udruženog zločinačkog poduhvata“.⁷ Govoreći o citiranom članu 7. stav 1. Statuta MKSJ, Žalbeno veće konstatuje:

„Ova odredba obuhvata pre svega fizičko izvršenje krivičnog dela od strane samog počinioaca ili kažnjivo propuštanje radnje koja je bila naložena pravilom krivičnog prava.

6 Michael P. Scharf, „Universal Jurisdiction and the Crime of Aggression“, *Harvard International Law Journal* 53, no. 2 (2012): 361.

U potvrdu ove konstatacije, Šarf u fusnoti citira sledeću konstataciju Majkla Glenona, koji, pišući o predlogu definicije agresije koja je trebalo da bude uneta u Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, konstatuje:

„Dvosmislenost definicije proširuje njen potencijalni domet do te mere da bi, da je bila na snazi poslednjih nekoliko decenija, svaki predsednik SAD od Džona F. Kenedija, stotine američkih zakonodavaca i vojnih lidera, kao i bezbrojni vojni i politički lideri iz drugih zemalja, mogli biti predmet krivičnog gonjenja.“ – Michael J. Glennon, „The Blank-Page Crime of Aggression“, *The Yale Journal of International Law* 35, no. 1 (2010): 73.

7 International Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY); Appeals Chamber, *Prosecutor v. Dusko Tadic* (Appeal Judgement), 15 July 1999, paragraphs 185–229.

Međutim, do izvršenja nekog od krivičnih dela predviđenih članovima 2, 3, 4 ili 5 Statuta može doći i učešćem u realizaciji zajedničke zamisli ili cilja.

...

... Statut se ne ograničava samo na propisivanje nadležnosti nad onim licima koja planiraju, podstiču, naređuju, fizički izvrše zločin ili na drugi način pomažu i podstiču njegovo planiranje, pripremu ili izvršenje. Statut se tu ne zaustavlja. On ne isključuje one načine učešća u izvršenju zločina koji se dešavaju kada nekoliko lica sa zajedničkim ciljem započinje kriminalnu aktivnost koja se zatim sprovodi zajednički ili od strane nekih članova ove množine lica. Svako ko doprinese izvršenju zločina od strane grupe lica ili nekih članova grupe, u izvršenju zajedničkog kriminalnog cilja, može biti krivično odgovoran, pod određenim uslovima ...⁸

Konstatujući da citirani član 7. stav 1. Statuta MKSJ otvara prostor za inkriminaciju zločina koji „ne proizlaze iz kriminalne sklonosti pojedinaca, već predstavljaju manifestacije kolektivnog kriminala“, tj. zločina koje „izvršavaju grupe pojedinaca koji deluju u skladu sa zajedničkim kriminalnim planom“,⁹ Žalbeno veće, polazeći od činjenice da Statut „ne precizira (ni izričito ni implicitno) objektivne i subjektivne elemente (*actus reus* i *mens rea*) ove kategorije kolektivnog kriminala“, u cilju identifikovanja ovih elemenata analizira međunarodno običajno pravo (pre svega sudsku praksu),¹⁰ i utvrđuje postojanje tri kategorije kolektivnog kriminala o kome je reč, čija svojstva opisuje i ilustruje slučajevima iz prakse.¹¹ Za razliku od prve dve kategorije,¹² treća kategorija kolektivnog kriminala koju identifikuje Žalbeno veće u presudi o kojoj je reč biće prihvaćena i primenjena u praksi Haškog tužilaštva i Haškog tribunala u postupcima protiv najviših srpskih političkih i vojnih funkcionera iz Srbije/SR Jugoslavije, Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, kojima ćemo se baviti u ovom radu, i preko optužbi okrivljenih za učešće u toj vrsti kriminala „na mala vrata“ će biti vraćeno u optičaj suđenje za političke planove i odluke, čije izbegavanje (tj. izbegavanje politizacije rada Suda) je bilo razlog za neuvodenje u okvir nadležnosti *ratione materiae* Tribunala zločina protiv mira, odnosno agresije. O ovoj trećoj kategoriji kolektivnog kriminala Žalbeno veće u slučaju Duška Tadića kaže:

„Treća kategorija se tiče slučajeva koji uključuju zajednički plan da se sprovede jedan tok ponašanja gde jedan od počinitelja počinu delo koje je, iako van zajedničkog plana, ipak bilo prirodna i predvidljiva posledica sprovođenja tog zajedničkog cilja. Primer za to bi bila zajednička, deljena namera grupe da nasilno ukloni pripadnike jedne etničke pripadnosti iz svog grada, sela ili regiona (da izvrši „etničko čišćenje“) sa posledicom

8 Ibid., paragraphs 188 i 190.

9 Ibid., paragraph 191.

10 Ibid., paragraph 194.

11 Ibid., paragraphs 195–229.

12 U prvu kategoriju spadaju „slučajevi u kojima svi saoptuženi, postupajući u skladu sa zajedničkim planom, poseduju istu kriminalnu nameru“, recimo da se vrše ubistva, i svi su odgovorni za izvršena ubistva iako su samo neki od njih učestvovali u njihovom izvršenju (paragraf 196). U drugu kategoriju, sličnu prvoj, spadaju tzv. „slučajevi koncentracionih logora“, slučajevi gde takođe postoji „zajednički cilj“ i „u kojima su krivična dela ... počinjena od strane pripadnika vojnih ili administrativnih jedinica, poput onih koje su upravljale koncentracionim logorima; tj. od strane grupa lica koje su delovale u skladu sa dogovorenim planom“ (paragraf 202).

da, dok se to čini, jedna ili više žrtava budu ubijene iz vatrenog oružja. Iako ubistvo možda nije eksplicitno prihvaćeno kao deo zajedničkog plana, ipak je bilo predvidljivo da bi nasilno uklanjanje civila uz pretnju oružjem moglo dovesti do smrti jednog ili više tih civila. Krivična odgovornost može se pripisati svim učesnicima u zajedničkom poduhvatu gde je rizik od smrti bio predvidljiva posledica izvršenja zajedničkog plana i optuženi je bio ili nepažljiv ili ravnodušan prema tom riziku. Drugi primer je zajednički plan da se nasilno isele civili koji pripadaju određenoj etničkoj grupi paljenjem njihovih kuća. Ako neki od učesnika u planu, prilikom sprovođenja ovog plana, ubiju civile paljenjem njihovih kuća, svi ostali učesnici u planu su krivično odgovorni za ubijanje ako su te smrti bile predvidljive.¹³

Sud konstatuje da za postojanje ove treće kategorije kolektivnog kriminala, tj. za odgovornost učesnika za učešće u takvoj vrsti kriminala

„... zahtevi ... su dvojaki: kriminalna namera da se učestvuje u zajedničkom zločinačkom planu i predvidljivost da će drugi učesnici u zajedničkom planu verovatno počinuti krivična dela koja nisu predviđena zajedničkim zločinačkim planom.“¹⁴

Iako je koncept udruženog zločinačkog poduhvata našao svoje mesto u nizu kasnijih optužnica Haškog tužilaštva i nizu presuda Haškog tribunala, on je, posebno treća od navedenih kategorija kolektivnog kriminala koja zapravo predstav-

13 International Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY); Appeals Chamber, *Prosecutor v. Dusko Tadic* (Appeal Judgement), 15 July 1999, paragraph 204.

14 *Ibid.*, paragraph 206.

U paragrafima 227. i 228. presude Žalbeno veće sumira koji elementi čine objektivni aspekt (*actus reus*) tri kategorije kolektivnog kriminala o kome je reč (ti elementi su zajednički za sve tri kategorije), a koji elementi čine subjektivni aspekt (*mens rea*) tog kriminala, pri čemu su ti elementi različiti kod tri kategorije ovih dela:

„227. Ukratko, objektivni elementi (*actus reus*) ovog načina učešća u jednom od zločina predviđenih Statutom (u vezi sa svakom od tri kategorije slučajeva) su sledeći:

i. *Više osoba*. Ne moraju biti organizovane u vojnu, političku ili administrativnu strukturu...

ii. *Postojanje zajedničkog plana, zamisli ili cilja koji predstavljaju ili uključuju izvršenje zločina predviđenog Statutom*. Nije neophodno da ovaj plan, zamisao ili cilj budu prethodno dogovoreni ili formulisani. Zajednički plan ili cilj mogu se materijalizovati improvizovano i o njima se može zaključiti iz činjenice da više osoba deluje jedinstveno kako bi sprovele zajednički zločinački poduhvat.

iii. *Učešće optuženog u zajedničkom planu* koji uključuje izvršenje jednog od zločina predviđenih Statutom. Ovo učešće ne mora da uključuje izvršenje konkretnog zločina prema jednoj od tih odredbi (na primer, ubistvo, istrebljenje, mučenje, silovanje itd.), već može imati oblik pomoći ili doprinosa izvršenju zajedničkog plana ili cilja.

228. Nasuprot tome, element *mens rea* se razlikuje u zavisnosti od kategorije zajedničkog plana koja se razmatra. Što se tiče prve kategorije, potrebna je namera da se izvrši određeni zločin (to je zajednička namera svih saizvršilaca). Što se tiče druge kategorije (koja je, kao što je gore navedeno, zapravo varijanta prve), potrebno je lično znanje o sistemu zlostavljanja (bilo da je dokazano izričitim svedočenjem ili razumnim zaključkom iz položaja vlasti optuženog), kao i namera da se dalje sprovodi ovaj zajednički usklađeni sistem zlostavljanja. Što se tiče treće kategorije, potrebna je namera da se učestvuje i da se sprovodi i ostvaruje kriminalna aktivnost ili kriminalna svrha grupe i da se doprinese zajedničkom zločinačkom poduhvatu ili u svakom slučaju izvršenju zločina od strane grupe. Pored toga, odgovornost za zločin koji nije onaj dogovoren u zajedničkom planu nastaje samo ako je, u okolnostima slučaja, (i) bilo predvidljivo da bi takav zločin mogao počinuti jedan ili drugi članovi grupe i (ii) optuženi je svesno preuzeo taj rizik.“

lja udruženi zločinački poduhvat u užem smislu reči, bio predmet kritike kako od strane doktrine,¹⁵ tako i od strane nekih sudija Haškog tribunala, poput sudije Wolfganga Šomburga (*Wolfgang Schomburg*), koji je primetio da je u pitanju „oblik odgovornosti koji nije predviđen u statutima današnjih međunarodnih tribunala, posebno ne u statutima MKSJ i MKSR“, kao i da „(o)vaj artefakt ima sav potencijal da delimično krši osnovno pravo da se ne bude kažnjen bez zakona (*nullum crimen, nulla poena, sine lege*).“¹⁶

2. OPTUŽBE ZA UČEŠĆE U „UDRUŽENOM ZLOČINAČKOM PODUHVATU“ RUKOVODILACA SRBIJE I REPUBLIKE SRPSKE

U „bosanskoj optužnici“ protiv predsednika Slobodana Miloševića,¹⁷ konstatovano je da njegova individualna krivična odgovornost za dela iz članova 2-5. Statuta sadržana u optužnici ima oba oblika predviđena Statutom, kako onaj iz člana 7. stav 1, tako i onaj iz člana 7. stav 3.¹⁸

U delu optužnice koji se odnosi na individualnu krivičnu odgovornost predsednika Miloševića iz člana 7. stav 1. Statuta, pošto je ponovljena celokupna formulacija iz tog stava, navedeno je:

„Kad u ovoj optužnici koristi reč ‚počiniti‘, tužilac nema nameru da sugeriše da je optuženi fizički počinio ijedan od zločina za koji se tereti kao lično odgovoran. Reč ‚počiniti‘ se u ovoj optužnici odnosi na učestvovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu u svojstvu saizvršioca.“¹⁹

Prema optužnici „(o)vaj udruženi zločinački poduhvat postojao je od 1. avgusta 1991. i trajao najmanje do 31. decembra 1995. godine“ a svrha mu je bila „prisilno

15 Npr: Mohamed Elewa Bada, “‘Just Convict Everyone!’ – Joint Perpetration: From Tadić to Stakić and Back Again“, *International Criminal Law Review* 6, no. 2 (2006): 293–302; Zoran Stojanović, *Međunarodno krivično pravo* (Beograd: Pravna knjiga, 2017), 73–74; Milan Škulić, *Međunarodno krivično pravo* (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2022), 196–198; Irena Čučilović, „Udruženi zločinački poduhvat u praksi međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju“, *Crimen* 12, no. 1 (2021): 81–99. Irena Čučilović u navedenom članku primećuje: „Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju ... je zauzeo stav da se radi o institutu koji proističe iz međunarodnog običajnog prava, što je, sa jedne strane protivno načelu zakonitosti u krivičnom pravu, dok sa druge strane, nije ni sasvim utemeljeno u činjenicama.“ – *ibid.*, 82.

16 Wolfgang Schomburg, “Jurisprudence on JCE – Revisiting a never ending story about a judge made mode of criminal liability before some international criminal tribunals”, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske* 3, no. 1 (2012): 59.

17 Od 22. novembra 2001. godine.

18 Komandna odgovornost se prema optužnici o kojoj je reč zasniva na efektivnoj *de iure* i *de facto* kontroli predsednika Miloševića nad članovima Predsedništva SFRJ iz Srbije i iz Crne Gore, kao vrhovne komande JNA, kao i nad najvišim funkcionerima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, zatim na činjenici da je on kao član Vrhovnog saveta odbrane SRJ imao znatan uticaj i kontrolu nad drugim članovima Saveta, te da je imao *de facto* kontrolu nad visokim oficirima JNA i VJ i time i nad te dve vojske.

19 Paragraf 5. optužnice. Inače odgovornost po članu 7. stav 1. Statuta MKSJ obrađena je u paragrafima 5–26 optužnice.

i trajno uklanjanje većine nesrba, pre svega bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, iz velikih delova teritorije Republike Bosne i Hercegovine ... činjenjem zločina koji predstavljaju kršenje odredbi članova 2, 3, 4 i 5 Statuta Međunarodnog suda.“

Prema optužnici, u udruženom zločinačkom poduhvatu je učestvovalo, pored predsednika Slobodana Miloševića, još 14 imenovanih lica,²⁰ kao i „drugi znani i neznani učesnici“.

Optužnica predsedniku Miloševiću stavlja na teret, kao dela iz članova 2-5 Statuta MKSJ, izvršena širom Bosne i Hercegovine, sledeća dela razvrstana u 29 tačaka: genocid ili saučesništvo u genocidu (tačka 1), progone (tačka 2), istrebljenje, ubistvo i hotimično lišavanje života (tačka 3), protivpravno zatočenje, zatvaranje, mučenje, hotimično nanošenje velikih patnji i druga nehumana dela (tačke 8-15), deportacija i nehumana dela /prisilna premeštanja/ (tačke 16-18), bezobzirno razaranje, pljačka javne ili privatne imovine (tačke 19-22), ubistvo, hotimično lišavanje života, hotimično nanošenje velikih patnji, okrutno postupanje i napade na civile (tačke 23-29). Mesto navedenih dela u udruženom zločinačkom poduhvatu u optužnici je dato alternativno: prva varijanta je da su zločini iz svih 29 tačaka bili „deo cilja“ udruženog zločinačkog poduhvata, a druga, alternativno postavljena varijanta je bila da su svi navedeni zločini sem „deportacije i nehumanih dela /prisilnih premeštanja/“ (dakle zločina iz tačaka 16-18) „prirodne i predvidive posledice ostvarenja cilja ovog udruženog zločinačkog poduhvata, a optuženi je bio svestan toga da iz izvršenja udruženog zločinačkog poduhvata mogu proizaći takvi zločini“. U ovoj alternativnoj varijanti „deportacije i nehumana dela /prisilna premeštanja/“ ostaju isključivo kao „deo cilja“ udruženog zločinačkog poduhvata, što je logično budući da je, kao što smo naveli, svrha udruženog zločinačkog poduhvata „prisilno i trajno uklanjanje većine nesrba, pre svega bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, iz velikih delova teritorije Republike Bosne i Hercegovine“.

Međusobni odnos učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu i njihovo mesto i uloga u tom poduhvatu u optužnici su određeni na sledeći uopšteni način:

„Da bi se uspešno realizovao cilj udruženog zločinačkog poduhvata, Slobodan Milošević je radio u sprezi sa drugim pojedincima u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu ili preko njih. Svaki učesnik ili saizvršilac u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu, imajući istu nameru kao i drugi da doprinese poduhvatu, odigrao je svoju spostvenu ulogu ili više uloga koje su značajno doprinosile ostvarenju cilja ovog poduhvata.“²¹

U daljem tekstu optužnice²² izneti su mesto i uloga u udruženom zločinačkom poduhvatu svakog od njegovih učesnika ponaosob.

Na kraju poglavlja optužnice koji se odnosi na individualnu krivičnu odgovornost po članu 7. stav 1. Statuta MKSJ, izneti su načini na koje je, prema Tužiocu MKSJ, Slobodan Milošević učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu. Ovde ćemo navesti samo one od tih načina koji se odnose na političke odluke i postupke rukovodstva bosanskih Srba, koji su poseban predmet interesovanja u ovom radu:

20 Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić, Ratko Mladić, Borisav Jović, Branko Kostić, Veljko Kadrijević, Blagoje Adžić, Milan Martić, Jovica Stanišić, Franko Simatović, Radovan Stojičić, Vojislav Šešelj i Željko Ražnatović.

21 Paragraf 9. optužnice

22 U paragrafima 10–22. optužnice.

„25. Slobodan Milošević, delujući sam ili u sprezi s drugim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, učestvovao je u udruženom zločinačkom poduhvatu na sledeće načine:

...

c) Vršio je znatan uticaj na političko rukovodstvo Republike Srpske i pomagao mu u planiranju, pripremanju, omogućavanju i izvršenju preuzimanja vlasti u opštinama u Bosni i Hercegovini, a zatim prisilnog uklanjanja većine nesrba, pre svega bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, iz tih opština.

d) Učestvovao je u planiranju i pripremanju preuzimanja vlasti u opštinama u Bosni i Hercegovini, a zatim prisilnog uklanjanja većine nesrba, pre svega bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, iz tih opština. Pružao je finansijsku, materijalnu i logističku podršku neophodnu za takvo preuzimanje vlasti.

...

26. Slobodan Milošević je svesno i hotimično učestvovao u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu, i pritom bio svestan predvidivih posledica tog poduhvata. Po tom osnovu, on za ove zločine snosi individualnu krivičnu odgovornost po članu 7(1) Statuta Međunarodnog suda, pored odgovornosti koju po istom članu snosi za to što je planirao, podsticao, naredio ili na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje ovih zločina.“

I u optužnici protiv predsednika Radovana Karadžića,²³ u delu gde se govori o individualnoj krivičnoj odgovornosti po članu 7. stav 1. Statuta MKSJ,²⁴ nalazi se identična konstatacija onoj iz optužnice protiv predsednika Miloševića, prema kojoj korišćenje reči „počiniti“ ne znači da Tužilac tvrdi da je optuženi fizički počinio bilo koji od zločina koji mu se stavljaju na teret, već se odnosi na učestvovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu.²⁵ Udruženi zločinački poduhvat čiji su glavni učesnici prema ovoj optužnici predsednik Radovan Karadžić i general Ratko Mladić složen je i po strukturi (čini je „nekoliko povezanih udruženih zločinačkih poduhvata“) i po vremenu.

Centralno mesto u ovoj složenoj kriminalnoj konstrukciji imao je tzv. „sveobuhvatni udruženi zločinački poduhvat“. Njegovi ključni učesnici su, prema optužnici, bili predsednik Radovan Karadžić i general Ratko Mladić. Taj sveobuhvatni udruženi zločinački poduhvat je trajao „najkasnije od oktobra 1991. do 30. novembra 1995.“, s tim što je predsednik Karadžić u njemu učestvovao od početka, a general Mladić od maja 1992. godine. Cilj ovog „sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata“ bio je „trajno uklanjanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata s područja u BiH na koja su bosanski Srbi polagali pravo, činjenjem zločina koji se stavljaju na teret u ovoj Optužnici“.²⁶ Dakle isti cilj kao i onaj koji je naveden u optužnici protiv predsednika Slobodana Miloševića, sa nešto kraćim ukupnim trajanjem (a učešće generala Mladića prema ovoj optužnici u sveobuhvatnom udruženom zločinačkom

23 Od 27. februara 2009. godine. Pošto o udruženom zločinačkom poduhvatu iz postupka protiv predsednika Miloševića možemo da govorimo samo polazeći od navoda iz optužnice, jer do presuđenja nije došlo, i kada govorimo o postupku protiv predsednika Karadžića takođe ćemo iznositi navode iz optužnice, uz napomenu da je optužbu za učešće predsednika Karadžića u udruženom zločinačkom poduhvatu Sud prihvatio u presudama kojima je taj postupak okončan.

24 Paragrafi 5–31 optužnice protiv Radovana Karadžića.

25 Paragraf 5 optužnice protiv Radovana Karadžića.

26 Paragraf 6 optužnice protiv Radovana Karadžića.

poduhvatu koincidira sa osnivanjem Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, 12. maja 1992. godine; na čelo ove vojske tada biva imenovan general Mladić, koji je do tada komandovao 9. korpusom JNA u Kninu).

Pored ovog „sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata“, i tokom njegovog trajanja u različitim vremenskim periodima, predsednik Karadžić i general Mladić su, prema optužnici, učestvovali u još tri udružena zločinačka poduhvata užeg obuhvata i kraćeg trajanja, čija je realizacija „bila ... povezana s ciljem sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata da se bosanski Muslimani i bosanski Hrvati trajno uklone s područja u BiH na koje su bosanski Srbi polagali pravo“. Ciljevi ta tri udružena zločinačka poduhvata su bili: „(1) širenje terora među civilnim stanovništvom Sarajeva provođenjem kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja, (2) eliminacija bosanskih Muslimana u Srebrenici i (3) uzimanje osoblja UN-a za taoce.“²⁷

Ovaj sveobuhvatni udruženi zločinački poduhvat pored predsednika Karadžića i generala Mladića kao „ključnih učesnika“ imao je, prema optužnici, još 10 imenovanih učesnika,²⁸ uključujući i predsednika Miloševića, od kojih je svaki „svojim činjenjem ili nečinjenjem doprineo postizanju njihovog zajedničkog cilja“. U udruženom zločinačkom poduhvatu je učestvovao i niz u optužnici neimenovanih lica iz srpskih političkih, vojnih i policijskih krugova, a neka lica nisu bila učesnici udruženog zločinačkog poduhvata ali su ih učesnici udruženog zločinačkog poduhvata koristili za vršenje zločina u cilju ostvarenja tog poduhvata.²⁹

Kao što se vidi iz navedene dve optužnice, ali i iz drugih optužnica protiv najviših državnih funkcionera i istaknutih političkih ličnosti koji su bili angažovani u ostvarenju srpskih nacionalnih interesa na prostoru Bosne i Hercegovine, kao i iz presuda u slučajevima gde je do presuđenja došlo, prema stavu Haškog tužilaštva i Haškog tribunala cilj „udruženog zločinačkog poduhvata“ u kome su učestvovali najviši srpski predstavnici u bosanskom segmentu jugoslovenske krize bilo je prisilno i trajno uklanjanje većine nesrba, pre svega bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, iz velikih delova teritorije Republike Bosne i Hercegovine, da bi ta teritorija bila stavljena pod trajnu srpsku kontrolu. Kada se posmatra celina optužbi protiv visokih srpskih zvaničnika optuženih pred Haškim tribunalom za sva područja obuhvaćena jugoslovenskom krizom za koja se sudilo u Hagu, a to su Bosna i Hercegovina, Hrvatska (odnosno Republika Srpska Krajina) i Kosovo i Metohija, onda se može reći da je najvišim srpskim predstavnicima u Hagu suđeno za dela koja su proistekla iz realizacije plana stvaranja tzv. „Velike Srbije“. Ovaj izraz nije upotrebljen u optužnicama (u poslednjim verzijama), ali recimo u postupku protiv predsednika Slobodana Miloševića, protiv koga su podnete tri odvojene optužnice (kosovska, hrvatska i bosanska), prema svedočenju Gideona Boasa, višeg pravnog službenika Međunarodnog krivičnog suda Ujedinjenih nacija za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), koji je predvodio pravni tim Sudskog veća u slučaju Milošević,³⁰ „dana 27. novembra

27 Paragraf 8 optužnice protiv Radovana Karadžića.

28 To su: Momčilo Krajišnik, Slobodan Milošević, Biljana Plavšić, Nikola Koljević, Mićo Stanišić, Momčilo Mandić, Jovica Stanišić, Franko Simatović, Željko Ražnatović i Vojislav Šešelj.

29 Paragrafi 11–13. optužnice protiv Radovana Karadžića

30 Senior Legal Officer at the United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), who led the Trial Chamber's legal team in the Milošević case.

2001. godine tužilaštvo je podnelo zahtev za spajanje tri optužnice u jednu u kontekstu sveukupnog pokušaja stvaranja „Velike Srbije“.³¹ Tužilaštvo je u podnesku kojim je tražilo spajanje postupka po sve tri optužnice istaklo da je plan stvaranja Velike Srbije „crvena nit koja spaja tri optužnice“,³² a prema rečima samog predsednika Miloševića, tokom tužilačkog dela suđenja koje je trajalo 300 dana, svedočenja svedoka optužbe su se u skoro pola od tih dana odnosila između ostalog i na temu pokušaja stvaranja „Velike Srbije“.³³

Bilo kako bilo, kako god nazvali svrhu „udruženog zločinačkog poduhvata“ srpskih rukovodilaca koja se, kada je BiH u pitanju, sastojala u prisilnom i trajnom uklanjanju nesrba sa značajnih delova teritorije Republike Bosne i Hercegovine za koje su smatrali da pripadaju Srbima, možemo konstatovati da to nije bio cilj srpskog naroda i njegovog rukovodstva, uključujući i optužene pred Haškim tribunalom kojima je takav zločinački plan stavljan na teret. U daljem tekstu ćemo izneti šta su bili ciljevi srpske strane u Bosni i Hercegovini, a zatim ćemo izneti hronologiju događaja koja ukazuje na to da prilikom donošenja političkih odluka srpska strana nije postupala po unapred utvrđenom planu, već njeni postupci predstavljaju reakcije, i to proporcionalne reakcije, na protivpravne postupke suprotne, muslimansko-hrvatske strane, koje srpska strana nije mogla da predvidi.

3. STVARNI CILJEVI SRPSKE STRANE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM KONFLIKTU

Centralno mesto koncepta udruženog zločinačkog poduhvata je, kao što smo videli, postojanje zločinačkog cilja, svrhe ili plana. U slučaju Bosne i Hercegovine, kada je u pitanju „sveobuhvatni“ udruženi zločinački poduhvat za koji su gonjeni najviši funkcioneri Republike Srpske i Republike Srbije, svrha, cilj i plan tog udruženog zločinačkog poduhvata bio je proterivanje sa delova Bosne i Hercegovine koje su Srbi smatrali da im pripadaju pripadnika muslimanske, hrvatske i drugih nesrpskih nacionalnosti, odnosno, prema terminologiji koju je povremeno i samo Haško tužilaštvo koristilo, a sudije prihvatile, stvaranje tzv. „Velike Srbije“.

31 Gideon Boas, „Milošević Trial”, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]*, Oxford Public International Law, Oxford University Press, dostupno na: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1694>.

32 Prosecution’s Motion for Joinder, filed 27 November 2001 and Prosecution’s Corrigendum to Motion for Joinder Filed 27 November 2001, filed 10 December 2001.

33 ICTY, Transcript from the trial in the case Milosevic (IT-02-54), November 29, 2005, page 46688. Podsećanja radi, tokom jednog od najzanimljivijih i najznačajnijih dana suđenja u postupku protiv Slobodana Miloševića, 25. avgusta 2005. godine, prilikom svedočenja svedoka Vojislava Šešelj koji je iznosio tvrdnju da se on zalagao za stvaranje Velike Srbije, a Slobodan Milošević nije, kada je, nakon tužiočevih iznenađujućih reči da Tužilaštvo optuženom ne stavlja na teret plan stvaranja Velike Srbije, od suda dodeljeni advokat (*Court Assigned Counsel*) Steven Kej (*Steven Kay*), citirajući deo tužiočevih reči iz njegovog uvodnog obraćanja Sudu (*opening address to the Court*) sa samog početka suđenja, 12. februara 2002. godine, primetio da „činilo se da je tvrdnja tužilaštva bila je da je postojao plan ovog optuženog za Veliku Srbiju“, predsednik sudskog veća Patrik Robinson je rekao: „Potpuno se slažem sa Vama, gospodine Kej“, kao i „... imao sam jasan utisak da je to suštinska osnova tužilačke argumentacije.“ – ICTY, Transcript from the trial in the case Milosevic (IT-02-54), November 29, 2005, pages 43223–43224.

Međutim, iz izjava i postupaka srpske strane (sa obe strane Drine) jasno proizlazi da su Srbi, kada je prostor Bosne i Hercegovine u pitanju, imali tri supsidijarno postavljena cilja, primarni, sekundarni i tercijerni po rangu prioriteta, pri čemu su, u cilju očuvanja mira, odustali od prva dva i na kraju se borili i izborili za ostvarenje trećeg cilja, koji im je do dana današnjeg osporavan od strane muslimanske/bošnjačke strane, kao i od strane predstavnika dela međunarodne zajednice.³⁴ Osim toga, kako ćemo kasnije pokazati, postupanje srpske strane u Bosni i Hercegovini (isto važi i za Republiku Srpsku Krajinu, kojom se u ovom radu ne bavimo zbog ograničenog prostora) bilo je takvo da se ne može govoriti da je se radilo o postupcima koji su deo nekakvog unapred uspostavljenog (pa ni u hodu uspostavljanog) zločinačkog plana. Naime, svaki od postupaka srpske strane, posebno kada se radi o političkim odlukama i njihovom sprovođenju u delo (kod vojnih odluka i postupaka odlučujuću ulogu ima vojna, odnosno ratna logika), bio je reakcija, i to proporcionalna reakcija, na prethodni protivpravni postupak suprotstavljene strane. U takvim uslovima se ne može govoriti o postupanju po nekakvom planu, jer je nemoguće u planu anticipirati tuđe protivpravne postupke.³⁵

Srpska strana u bosanskohercegovačkom konfliktu je imala sledeća tri cilja:

1. Prvi od tri pomenuta cilja srpske strane u bosanskohercegovačkom konfliktu bilo je očuvanje jugoslovenske države, države u čije stvaranje je srpski narod ugradio ogromne žrtve iz Prvog svetskog i njemu prethodećih ratova i svoje dve već postojeće i međunarodno priznate države, Kraljevinu Srbiju i Kraljevinu Crnu Goru, a zatim i u čije je očuvanje ugradio ogromne žrtve tokom Drugog svetskog rata. Očuvanje Jugoslavije za Srbe je značilo ostanak u jednoj, zajedničkoj državi, čije federalno ustrojstvo je, sa druge strane, bilo garancija jednakosti svim jugoslovenskim narodima.

Brojne su izjave srpskih lidera o tome da je očuvanje Jugoslavije cilj srpskog naroda, ali i da je zajednička država u interesu svih jugoslovenskih naroda i mira i stabilnosti na jugoslovenskom prostoru. Tako je Radovan Karadžić, daleko pre izbijanja rata na prostoru bivše Jugoslavije, a posebno rata u BiH, kao odgovor na optužbe da Srbi nastoje da naprave „Veliku Srbiju“ ili „Srboslaviju“, u intervjuu datom sarajevskom „Oslobođenju“ od 2. oktobra 1990. godine, rekao sledeće:

„Dakle, ne zalažem se za Veliku Srbiju, jer bi se Muslimani našli u manjinskom položaju, kao i Hrvati. Jedina formula da se nijedan narod nigdje ne nalazi u manjinskom položaju jeste savezna država. To neko hoće da promeni nasuprot želje Srba.“³⁶

A za dnevni list „Politika“ od 24. juna 1991. godine Karadžić je izjavio:

„Za srpski narod Jugoslavija nije fikcija i mi nećemo dozvoliti da ona nestane. Njen opstanak je uslov za mir, slobodu i sreću svih naroda u njenim granicama.“³⁷

Očuvanje Jugoslavije je bilo jedino na pravu zasnovano rešenje. I to kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom pravu.

34 ICTY, Case against Slobodan Milošević (IT-02-54), Defence Opening Statement, Transcript of Wednesday, September 1st, 2004, page 32282.

35 Ibid., page 32283.

36 „Oslobođenje“, 2. oktobar 1990.

37 „Politika“, 24. jun 1991.

Što se unutrašnjeg prava tiče, iako je Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, usvojen 21. februara 1974. godine, u svom „Uvodnom delu“, koji sadrži „Osnovna načela“, u načelu I konstatovao da su „(n)arodi Jugoslavije, polazeći od prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje, na osnovu svoje slobodno izražene volje u zajedničkoj borbi svih naroda i narodnosti u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, a u skladu sa svojim istorijskim težnjama ... stvorili socijalističku federativnu zajednicu radnih ljudi – Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju ...“³⁸ dok je u načelu VII, govoreći o opredeljenjima SFRJ na planu spoljne politike, taj Ustav uz ostalo konstatovao i da se „... Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija ... zalaže ... za pravo naroda na samoopredeljenje i nacionalnu nezavisnost i za njegovo pravo da, radi postizanja ovih ciljeva, vodi oslobodilačku borbu“³⁹ u članu 5. stavovi 1. i 3. tog Ustava je propisano:

„Član 5.

Teritorija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je jedinstvena i sačinjavaju je teritorije socijalističkih republika.

...

Granica Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ne može se menjati bez saglasnosti svih republika i autonomnih pokrajina.

...“

Izdvajanje bilo koje republike i bilo kog naroda iz SFRJ podrazumevalo bi promenu granice SFRJ. A prema citiranoj ustavnoj odredbi to ne bi moglo da se desi bez saglasnosti svih republika i pokrajina, što znači da nijedan narod i nijedna republika ili pokrajina nisu imali pravo na jednostrano izdvajanje iz SFRJ, odnosno na samoopredeljenje.

U Ustavu SR Bosne i Hercegovine (u verziji iz vremena o kome govorimo, tj. nakon amandmana od 31. jula 1990. godine) je u članu 1. predviđeno:

„Član 1.

1. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina je demokratska suverena država ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti, koji u njoj žive.

2. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina je u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.“

Dakle, i prema Ustavu SR BiH ova republika je bila deo SFRJ i to kao „suverena država“. Taj ustav nije govorio o mogućnosti izdvajanja BiH iz SFRJ, a odredba

38 Na prostoru SFRJ, posebno tokom osamdesetih godina XX veka, vođena je u stručnim krugovima rasprava o značaju ove konstatacije iz Osnovnih načela Ustava SFRJ. Deo stručnjaka, posebno onih iz zapadnih republika, iznosio je stav da ova odredba predstavlja potvrdu postojanja prava naroda na samoopredeljenje u SFRJ, uključujući i otcepljenje. Ostali stručnjaci su zastupali stav da konstatacija o kojoj je reč ima istorijski značaj i da je pravo na samoopredeljenje o kome ona govori iskorišćeno i iscrpljeno stvaranjem jugoslovenske države. Odredbe člana 5. stav 1. i 3. Ustava SFRJ daju za pravo navedenoj drugoj grupi autora.

39 Ova odredba je izraz spoljnopolitičkog opredeljenja Jugoslavije da pruža podršku narodima pod kolonijalnom dominacijom u cilju njihovog oslobođenja korišćenjem prava na samoopredeljenje naroda propisanog članom 1

citiranog stava 1. je propisivala da su Muslimani, Srbi i Hrvati „narodi Bosne i Hercegovine“, što je u teoriji i praksi nazivano konstitutivnim narodima. Takav status je podrazumevao, uz ostalo, pravo ta tri naroda da na ravnopravan način odlučuju o statusu te republike, odnosno da se bez saglasnosti sva tri naroda ne može odlučivati o tom statusu, za šta je Ustav predvideo odgovarajuće mehanizme (o čemu će kasnije biti reči).

Što se tiče međunarodnog prava, pravo na eksterno samoopredeljenje (secesija bi spadala u tu kategoriju), prema konstataciji Vrhovnog suda Kanade iznetoj u mišljenju o secesiji Kvebeka od 20. avgusta 1998. godine, postoji u sledećim situacijama:

„Ukratko dakle, pravo na samoopredeljenje u međunarodnom pravu podrazumeva pravo na eksterno samoopredeljenje jedino u slučaju bivših kolonija; u slučaju potlačenih naroda, poput naroda pod stranom vojnom okupacijom; ili u slučaju kada je jednoj određenoj grupi uskraćen stvarni pristup vlasti radi ostvarenja njenog političkog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja. U te tri situacije narod o kome je reč uživa pravo na eksterno samoopredeljenje zbog toga što mu se uskraćuje mogućnost da uživa pravo internog samoopredeljenja.“⁴⁰

Imajući u vidu kako navedene odredbe Ustava SFRJ tako i navedene situacije u kojima prema pravilima međunarodnog prava postoji pravo na eksterno samoopredeljenje, Antonio Kaseze (koji je bio prvi predsednik Haškog tribunala, od 1993. do 1997. godine) je izveo sledeći zaključak prema kome narodi i republike iz SFRJ nisu imali pravo na samoopredeljenje:

„... po međunarodnom pravu šest jugoslovenskih republika nisu imale pravo na spoljno samoopredeljenje. Uz to, takvo pravo nije bilo proklamovano ni u jugoslovenskom Ustavu. Zanimljivo je to da nekoliko odredbi jugoslovenskog Ustava iz 1974. godine eksplicitno proglašava da je Jugoslavija zasnovana i da danas predstavlja otelotvorenje načela samoopredeljenja naroda, tj. naroda i narodnosti, i takođe da se zalaže za samoopredeljenje kao jedan od ciljeva svoje spoljne politike. Međutim, za razliku od sovjetskog, jugoslovenski Ustav ne sadrži odredbe koje bi pružale pravo na otcepljenje šest republika koje čine Jugoslaviju. Osim toga, član 5 stav 3 predviđa da 'Granica Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ne može se menjati bez saglasnosti svih republika i autonomnih pokrajina.' ...

Sticanje nezavisnosti Slovenije, Hrvatske, BiH i Makedonije može stoga biti posmatrano kao revolucionarni proces koji se odigrao izvan okvira postojećih pravnih normi.“⁴¹

Očuvanje jugoslovenske države kao cilj srpske strane u jugoslovenskom konfliktu sa kraja XX veka bilo je dakle u potpunom skladu kako sa međunarodnim tako i sa unutrašnjim pravom.

Da je očuvanje SFRJ bilo centralni cilj političkog rukovodstva Srba iz BiH, koje je Slobodan Milošević podržao, potvrđuje i samo Haško tužilaštvo u stavu 53. „bosanske optužnice“ protiv predsednika Slobodana Miloševića, koji glasi:

40 La Cour suprême du Canada, *Renvoi relatif à la sécession du Québec*, 20 août 1998, §138.

41 Antonio Cassese, *Self-determination of peoples. A legal reappraisal* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 269–270.

„Centralna ideja političkog programa SDS-a, onako kako su ga formulisali vođe stranke, među ostalima Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik i Biljana Plavšić, bilo je ujedinjenje svih Srba u jednoj državi. SDS je izdvajanje Bosne i Hercegovine iz SFRJ smatrao pretnjom srpskim interesima.“

Izvitoperena logika, sa ciljem da se srpska strana po svaku cenu optuži zbog svakog svog nastojanja. U istom se stavu govori o otporu SDS izdvajanju Bosne i Hercegovine iz SFRJ, o čemu se može govoriti samo ako SFRJ postoji (a SFRJ je država u kojoj su svi Srbi, ali ne samo Srbi, već i svi Hrvati i svi Muslimani, ujedinjeni u jednoj državi), i o cilju ujedinjenja svih Srba u jednoj državi (*the unification of all Serbs within one state*), cilju koji bi Srbi mogli da imaju samo ako već ne bi bili ujedinjeni u jednoj državi, a oni su to već bili.

2. Za slučaj nemogućnosti očuvanja SFRJ, kao primarnog cilja srpske strane, usled prihvatanja od strane uključenih velikih sila tvrdnje da su drugi narodi iz SFRJ imali pravo na eksterno samoopredeljenje, drugi cilj srpske strane u bosanskohercegovačkom konfliktu bilo je ostvarenje vlastitog prava na samoopredeljenje Srba na jednak način na koji bi to pravo ostvarivala i druga dva konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini, kao i drugi narodi u SFRJ. Ostvarenje ovog prava za Srbe iz BiH bi značilo mogućnost da ostanu u smanjenoj jugoslovenskoj državi, zajedno sa drugim Srbima.

Kao što smo rekli, ni po unutrašnjem ni po međunarodnom pravu nijedan od naroda iz SFRJ nije, u momentu razbijanja te države početkom devedesetih godina XX veka, imao pravo na eksterno samoopredeljenje.⁴² Ali, ako bi nekom od drugih naroda takvo pravo bilo priznato, moralo bi da bude priznato i Srbima, uključujući i Srbe iz BiH.

U prilog tome bi išlo načelo nediskriminacije, koje bi selektivnim priznavanjem ovog prava drugima, a Srbima ne, bilo povređeno na štetu Srba.

Osim toga i istorijski razlozi ukazuju na to da srpski narod polaže pravo da živi na prostoru BiH i da odlučuje o sopstvenoj sudbini na tom prostoru i time i o sudbini tog prostora (a, kao što smo rekli, Srbi su želeli da to pravo ostvaruju u zajedničkoj jugoslovenskoj državi sa drugim narodima). Naime, srpski je narod u Bosni i Hercegovini nastanjen više od jednog milenijuma, pri čemu ne postoji narod koji bi, čak i tako daleko u istoriju gledano, imao jače istorijsko pravo na tu teritoriju. Srpski narod je na prostoru BiH sve do popisa 1971. godine predstavljao i relativnu većinu – po popisu iz 1961. godine u BiH je bilo 42,9% Srba, 25,7% Muslimana, 21,7% Hrvata i 8,4% Jugoslovena, po popisu 1971. godine bilo 37,2% Srba, 39,6% Muslimana, 20,6% Hrvata i 1,2% Jugoslovena, da bi po popisu iz 1991. godine bilo 31,4% Srba, 43,7% Muslimana, 17,3% Hrvata i 5,5% Jugoslovena, pri čemu

42 Prema Deklaraciji o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji između država u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija iz 1970. godine (četvrti pasus petog odseka), pravo naroda na eksterno samoopredeljenje obuhvata sledeće načine implementacije:

„Uspostavljanje suverene i nezavisne države, slobodno udruživanje ili integracija sa nekom nezavisnom državom ili uspostavljanje bilo kog drugog političkog položaja slobodno određenog od strane nekog naroda, predstavljaju načine implementiranja prava na samoopredeljenje od strane tog naroda.“

su među Jugoslovenima preovlađivala lica srpskog porekla ili deca iz mešovitih brakova. Ovaj relativni porast muslimanskog i relativni pad srpskog i hrvatskog stanovništva u BiH, objašnjava se delimično većim natalitetom kod Muslimana nego kod dva hrišćanska naroda, a posebno iseljavanjem Srba i Hrvata u Srbiju i u Hrvatsku. A pre turske okupacije i pre islamizacije dela bosanskohercegovačkog stanovništva, Srbi su predstavljali i apsolutno većinsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini (sadašnje muslimansko stanovništvo u BiH je uglavnom srpskog porekla, a ako bi i bile tačne tvrdnje nekih naučnika, pre svega Muslimana, da je u Bosni islam prihvatilo pre svega bogumilsko stanovništvo, to ne bi uticalo na tačnost ove konstatacije, s obzirom da su bosanski bogumili bili samo jedna verska sekta u okviru stanovništva srpske etničke pripadnosti).

O navedenom stanju stvari je vođeno računa pre i prilikom formiranja južnoslovenske države 1918. godine, kada je u dokumentima i proklamacijama organizacija koje su predstavljale slovensko stanovništvo u Austrougarskoj gotovo bez izuzetka isticano da Slovenci, Hrvati i Srbi sa prostora Austrougarske (pred samo ujedinjenje ne računajući Vojvodinu sa Baranjom, koje su se prethodno ujedinila sa Kraljevinom Srbijom) izlaze iz te monarhije, državno se konstituišu i ujedinjuju se sa Kraljevinom Srbijom na osnovu prava svakog od ta tri naroda na samoopredeljenje (Kraljevina SHS je 1. decembra 1918. godine stvorena tako što se delegacija Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, koje je bilo predstavničko telo ta tri južnoslovenska naroda sa prostora Austrougarske, pozivajući se „na veliko načelo demokratije, koja traži da svaki narod sam ima da odluči o svojoj sudbini“, obratila srpskom prestolonasledniku regentu Aleksandru Karađorđeviću, saopštivši mu Zaključak Narodnog Vjeća Slovenaca, Hrvata i Srba od 24. novembra 1918. godine o ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom, da bi prihvatanjem tog Zaključka od strane Kraljevine Srbije došlo do stvaranja i proklamovanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca). Ovo pravo slovenskih naroda iz Austrougarske, pa i Srba sa tog prostora, bilo je u skladu sa shvatanjima Vudroa Vilsona iznetim u njegovih čuvenih Četrnaest tačaka (deveta od tih četrnaest tačaka se odnosi na narode sa prostora Austrougarske i glasi: „IX. Narodima Austrougarske, čije mesto među narodima želimo da bude sačuvano i osigurano, treba pružiti najslobodniju mogućnost za autonoman razvoj“), i na mirovnim konferencijama iz 1919. godine bilo je priznato i sankcionisano kroz prihvatanje njihove volje da izađu iz austrijske i mađarske države i da formiraju svoje države, odnosno u slučaju Južnih Slovena, svoju zajedničku državu (zajedno sa Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom). Ukoliko su Srbi sa prostora Austrougarske (dakle i iz BiH i Krajine), imali pravo na samoopredeljenje jednako kao i drugi narodi koji su formirali Jugoslaviju (1918. godine je smatrano da se radi o tri naroda, Slovencima, Hrvatima i Srbima, a posle Drugog svetskog rata su konstituisane makedonska i crnogorska, a zatim tokom šezdesetih godina i muslimanska nacija), onda su ili svi ti narodi nakon ujedinjenja izgubili to pravo, time što su ga iscrpli aktom formiranja jugoslovenske države, ili su ga zadržali svi narodi i delovi naroda kojima je ono bilo priznato prilikom ujedinjenja, pa dakle i Srbi iz BiH i Krajine, na prostorima gde predstavljaju većinu (i stoga poseduju dominantnu volju u odnosu na ostatak stanovništva).

Budući da joj je ključni cilj bilo očuvanje jugoslovenske države, što je bilo jedino rešenje koje nije bilo u suprotnosti sa unutrašnjim i međunarodnim pravom, koje je pritom i omogućavalo da velika većina Srba nastavi da živi u jednoj, jugoslovenskoj državi (što je važno i za veliku većinu Hrvata i Muslimana), srpska strana u Bosni i Hercegovini se na sopstveno pravo na samoopredeljenje, uključujući i otcepljenje, pozivala retko i samo supsidijarno, kao na nešto što bi bilo pravično u slučaju da se prihvati (pre svega od strane u to vreme dominantnog dela međunarodne zajednice, koji je imao odlučujuću ulogu širom sveta, pa i u jugoslovenskoj krizi) protivpravno razbijanje SFRJ, uz argument da ako drugi konstitutivni narodi imaju pravo na eksterno samoopredeljenje, da ga imaju isto tako i Srbi. Jedan od retkih primera pozivanja srpskog naroda na pravo na eksterno samoopredeljenje bio je sadržan u tački 4. predloga za održavanje plebiscita naroda, koji su srpski poslanici izneli nakon što je Skupština BiH protiv njihove volje i na protivpravan način usvojila Platformu Predsedništva BiH za ostvarivanje suverenosti BiH, Memorandum o suverenosti BiH i Pismo o namerama, o čemu će kasnije biti reči. U toj tački je rečeno:

„Ako se Hrvatska otcepi od SFRJ i dobije međunarodno pravno priznanje, onda će se za BiH primeniti mehanizam realizacije prava na samoopredeljenje do otcepljenja konstitutivnih naroda BiH (Muslimana, Srba i Hrvata) koji ne žele više ostati u takvoj saveznoj državi, a žele organizovati svoje države ili se priključiti drugim međunarodno pravno priznatim državama. Mehanizam realizacije prava naroda na samoopredeljenje sve do otcepljenja ugovoriće se posebnim aktom o plebiscitu konstitutivnih naroda BiH sa utvrđivanjem rezultata plebiscita naroda na nivou svakog naroda, na nivou cele republike i na teritorijalnom principu (naseljeno mesto, mesna zajednica i opština).“⁴³

Kao što se vidi, predlog o održavanju plebiscita na osnovu koga bi srpski narod eventualno ostvario „pravo na samoopredeljenje do otcepljenja“ je bio reakcija kako na aktivnosti Republike Hrvatske u pravcu otcepljenja od SFRJ, tako i na donošenje akta muslimanske i hrvatske strane koji je pozivao na izlazak BiH iz SFRJ, dakle na postupke i akte kojima je narušavano jedino legalno stanje, a to je postojanje SFRJ (od koje je eventualno izdvajanje, prema Ustavu SFRJ, bilo moguće jedino uz saglasnost svih republika i pokrajina). Predlog je podrazumevao pravo svih konstitutivnih naroda iz BiH na samoopredeljenje, dakle poštovao je njihovu ravnopravnost i predviđao je uspostavljanje mehanizma putem kojeg bi ta ravnopravnost na najdosledniji način bila ostvarena, kroz poštovanje volje građana.

Međutim, polazeći od činjenice da ni međunarodno ni unutrašnje pravo nijednom od jugoslovenskih naroda u momentu rastakanja Jugoslavije tokom poslednje decenije XX veka nije davalo pravo na eksterno samoopredeljenje, upravo zato jer je to pravo iscrpljeno prilikom osnivanja Jugoslavije (Ustav SFRJ, usled ideološkog otpora prema međuratnoj jugoslovenskoj državi govori o osnivanju socijalističke Jugoslavije na kraju Drugog svetskog rata, ali čini nam se da je pravilnije zaključiti da je pravo na samoopredeljenje južnoslovenskih naroda iskorišćeno prilikom for-

43 Citirano prema: Milan Bekan, Pavle Jelisavčić, Predrag Aleksić, *Nerazvejjane BiH magle ili Zašto su se ubijali* (Beograd: Radnička štampa, 2001), 67.

miranja jugoslovenske države 1918. godine), kao i svesno toga da bi insistiranje na srpskom samoopredeljenju vodilo ka bratoubilačkom ratu, rukovodstvo Srba iz BiH, podržano od strane rukovodstva Republike Srbije, nije insistiralo na opciji ostvarenja prava Srba u BiH na eksterno samoopredeljenje.

3. Konačno, suočeno sa rešenošću muslimanske strane, kojoj su podršku davali i Hrvati,⁴⁴ da se napravi nezavisna i suverena Bosna i Hercegovina makar i po cenu „žrtvovanja mira“ (široko je poznata konstatacija Alije Izetbegovića sa zasedanja Skupštine BiH od 27. februara 1991. godine da bi za suverenu BiH žrtvovao mir, ali da ne bi zarad mira žrtvovao suverenu BiH⁴⁵), rukovodstvo Srba iz BiH, podržano od rukovodstva Republike Srbije, u cilju očuvanja mira prihvata i treću moguću varijantu, a to je nezavisna ali kantonizovana Bosna i Hercegovina, u kojoj bi vitalni interesi srpskog naroda (pre svega sprečavanje hegemonije Muslimana i Hrvata na štetu Srba, koja se pokazala kao realna mogućnost tokom dešavanja iz 1991. i sa početka 1992. godine, o čemu će kasnije biti reči) bili očuvani zahvaljujući postojanju kantona sa srpskom većinom. Ovo rešenje nije bilo u potpunosti u interesu srpskog naroda, jer je podrazumevalo cepanje srpskog nacionalnog korpusa koji je do tada živeo u istoj državi, Jugoslaviji, između dve države (odnosno ako se celina jugoslovenskog prostora ima u vidu, između više država), ali je mir bio prioritetni cilj, a kantonizacija je ipak čuvala srpski narod od hegemonije druga dva konstitutivna naroda iz BiH i ugrožavanje srpskih vitalnih nacionalnih interesa. Ovo rešenje je bilo prvi put zvanično prihvaćeno od srpske strane u BiH na zasedanju Skupštine BiH održanom 24. i 25. januara 1992. godine na kome se raspravljalo o predlogu da se održi referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, za šta su se zalagali Muslimani i Hrvati, a protiv čega su bili Srbi. Tokom tog zasedanja su se Radovan Karadžić i potpredsednik Vlade BiH Muhamed Čengić, obratili članovima Skupštine obavestivši ih da su postigli sporazum o prihvatanju referenduma o nezavisnosti, ali uz uslov da nezavisna BiH bude kantonizovana. Značajan deo poslanika različitih nacionalnosti je pozdravio taj sporazum, ali ga je Alija Izetbegović odbacio. Srbi su pre izbivanja rata u BiH još jednom zvanično prihvatili stvaranje nezavisne, ali kantonizovane BiH. Takav predlog je bio sadržan i detaljno razrađen u tzv. “Kutiljerovom planu”, koji su sve tri strane, i srpska i hrvatska i muslimanska, prihvatile 18. marta 1992. godine, ali je Alija Izetbegović 25. marta iste godine povukao svoj već stavljeni paraf sa tog plana. Ovo rešenje, nezavisnu i kantonizovanu BiH, prihvatila je međunarodna zajednica i ono je sadržano u svim kasnijim planovima koje su međunarodni posrednici ponudili sukobljenim stranama u BiH nakon izbivanja rata, počev od Vens-Ovenovog plana, preko Oven-Stoltenbergovog plana, Akcionog plana Evropske Unije, Plana Kontakt grupe, pa do Dejtonskog sporazuma, kojim je rat okončan.

44 Hrvatima je izdvajanje BiH iz jugoslovenske države bilo bitno prvenstveno kao element rastaknjenja Jugoslavije, mada su imali teritorijalne pretenzije prema Bosni i Hercegovini, makar delimično, a u ambicioznijoj varijanti i prema celini teritorije te republike.

45 Srdja Trifković, “The impact of islam on the bosnian problem, The Myth of Harmonious Multiethnicity Revisited”, *Politeia* 2, no. 4 (December 2012): 310. Trifković se poziva na: Izetbegović's obituary by David Binder in *The New York Times*, October 20, 2003.

4. HRONOLOGIJA DOGAĐAJA OSPORAVA TVRDNJU O ZLOČINAČKOM PLANU

Kao što se može videti, generalni ciljevi srpske strane u bosanskohercegovačkoj krizi i konfliktu vezani za sopstveni status i državni okvir u kome će živeti bili su svi podređeni jednoj preokupaciji – očuvanju mira, odnosno sprečavanju rata. A srpsko povlačenje od insistiranja na prvom, legalnom cilju, do trećeg cilja, sa kojeg povlačenje nije bilo moguće, jer bi odustajanje od tog cilja (kantonizacija BiH u slučaju prihvatanja nezavisne BiH od strane međunarodnog faktora, koji je imao odlučujuću ulogu i uticaj) dovelo u pitanje i sam nacionalni opstanak Srba iz BiH, bilo je reakcija, motivisana težnjom ka očuvanju mira, na odluke i insistiranja Srbima suprotstavljenih strana i činjenicu da su te odluke i insistiranja prihvaćeni od međunarodnih aktera.

I za sve konkretne postupke srpske strane u krizi o kojoj je reč karakteristično je to da su svi ti postupci bili reakcija na protivpravne postupke Srbima suprotstavljenih strana (odnosno može se reći suprotstavljene strane, budući da su Muslimani i Hrvati uglavnom bili složni kada se radilo o uspostavljanju nezavisne BiH na štetu srpskog naroda), i to proporcionalna reakcija kojom se samo kompenzovalo ono što su Srbima njihovi protivnici pokušavali da oduzmu. Kako je nemoguće da neko ima plan u kome su anticipirani tuđi protivpravni postupci, činjenica da su srpski postupci bili reakcija na protivpravne postupke Muslimana i Hrvata, i to postupci proporcionalne kompenzacije, predstavlja negaciju tvrdnje da su srpski rukovodioci imali zločinački plan kao centralni segment udruženog zločinačkog poduhvata zbog koga su gonjeni u Hagu.

Mi ćemo se ovde na prvom mestu osloniti na sled događaja koji su obučeni vremenom u kome je, prema optužnicama protiv predsednika Slobodana Miloševića i predsednika Radovana Karadžića postojao udruženi zločinački poduhvat, i to u onom njegovom „političkom“ delu, dakle pre nego što je došlo do razbuktavanja rata, kada su događaji raspršeni po prostoru BiH, a postupci svih involviranih strana su bili podređeni ratnoj logici.⁴⁶

Najpre ćemo, imajući u vidu da se radi o dešavanju čiji je rezultat sastavni element pravnog konteksta u kome će se odvijati navedeni čisto „politički“ segment dešavanja obuhvaćenih periodom trajanja navednog udruženog zločinačkog poduhvata, ukazati na jedno od ranijih popuštanja srpske strane i povlačenja pred nepopustljivošću muslimanske i hrvatske strane. Reč je o situaciji kada se razgovaralo i pregovaralo o amandmanima na Ustav Socijalističke Republike Bosne i Her-

46 Činjenice koje ćemo iznositi su sadržane u: Bekan, Jelisavčić, Aleksić, *Nerazvejjane BiH magle*; Čedomir Antić, Nenad Kecmanović, *Istorija Republike Srpske* (Beograd: Laguna, 2025), 299-400; *Hronologija 1990–1995*, prir.: Janko Velimirović, Milan Komljenović, Slavko Glamočić (Banja Luka: Dokumentacioni centar Republike Srpske, 2002), 7–79; ICTY, Case against Slobodan Milošević (IT-02-54), Defence Opening Statement, Transcript of August 31 and September 1st, 2004, pages 32157–32298; International Court of Justice, Counter-Memorial of the Federal Republic of Yugoslavia, dated July 22, 1997, in the case Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro).

cegovine koji će na kraju biti usvojeni 31. jula 1990. godine. Srpska strana (od 28. juna 1990. godine, kada je osnovana Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine, prvenstveno delujući preko te partije) je posebno insistirala na uspostavljanju institucionalnih garancija nacionalne ravnopravnosti, prevashodno se zalažući za uvođenje veća naroda kao jednog od domova u Skupštini BiH u kome bi se odlučivalo konsenzuseom. Srpska strana nije odustala od uvođenja veća naroda kao jednog od dva skupštinska doma ni nakon usvajanja amandmana na Ustav SR Bosne i Hercegovine,⁴⁷ koji je, kao mehanizam za obezbeđenje nacionalne ravnopravnosti, predvideo postojanje Savjeta za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine u Skupštini BiH.⁴⁸ Reakcija SDS na neusvajanje predloga da se uvede veće naroda bilo je formiranje Srpskog nacionalno vijeća u Banja Luci, 13. oktobra 1990. godine.

47 Tako je na skupu Srpske demokratske stranke u Marićima kod Prijedora, 2. avgusta 1990. godine, Radovan Karadžić rekao: „Nikakav savjet ne znači odustajanje SDS od vijeća naroda u kojem bi se odlučivalo konsenzusom.“ („Oslobođenje“, 3. avgust 1990. godine). SDS je uslovljavala izlazak na izbore za Skupštinu BiH uvođenjem veća naroda, ali je na kraju ipak popustila i izašla je na izbore održane 18. novembra 1990. godine iako ne samo da nije uvedeno veće naroda već nije formiran ni navedenim ustavnim amandmanom predviđen Savjet za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine.

48 Amandmanom LXX tačka 10. na Ustav SR BiH, usvojenim 31. jula 1990. godine, predviđeno obrazovanje Savjeta za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine u Skupštini BiH. Ta odredba glasi:

„10. U Skupštini SR BiH obrazuje se Savjet za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine. Za članove Savjeta bira se jednak broj poslanika iz reda pripadnika naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata, odgovarajući broj poslanika iz reda pripadnika drugih naroda i narodnosti i drugih koji žive u Bosni i Hercegovini. Savjet odlučuje na osnovu saglasnosti članova iz reda svih naroda i narodnosti. Sastav, djelokrug i način rada Savjeta uređuju se zakonom koji se donosi dvotrećinskom većinom od ukupnog broja poslanika u Skupštini SR BiH.

Savjet razmatra naročito pitanja koja se odnose na: ravnopravnost jezika i pisma; organizovanje i djelovanje kulturnih ustanova i institucija koje imaju poseban značaj za ispoljavanje i afirmaciju nacionalnih osobnosti pojedinih naroda i narodnosti i donošenje propisa kojima se obezbeđuje ostvarivanje ustavnih odredbi kojima su izričito utvrđeni principi ravnopravnosti naroda i narodnosti.

Savjet obavezno razmatra pitanje ravnopravnosti naroda i narodnosti na inicijativu poslanika u Skupštini SR BiH. Ako najmanje 20 poslanika smatra da se predloženim propisom ili drugim aktom iz nadležnosti Skupštine SR BiH narušava ravnopravnost naroda i narodnosti, predlog o kojem Skupština SR BiH odlučuje utvrđuje Savjet.

O pitanjima od interesa za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine, na predlog Savjeta, Skupština SR BiH odlučuje po posebnom postupku utvrđenom Poslovníkom Skupštine SR BiH, dvotrećinskom većinom ukupnog broja poslanika.“

Mehanizam predviđen citiranim odredbom predstavlja jednu od garancija ostvarenja načela ravnopravnosti naroda i narodnosti BiH predviđenog članom 1. Ustava SR Bosne i Hercegovine iz 1974. godine (sa izmenama od 31. jula 1990. godine). Međutim Savjet za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine u Skupštini BiH, i pored upornog insistiranja poslanika iz SDS u Skupštini BiH nakon izbora, nije oformljen, i to upravo zbog toga što su se tome suprotstavljali, suprotno Ustavu, poslanici iz SDA potpomognuti poslanicima iz HDZ. Njima je čak i ta minimalna garancija ravnopravnosti smetala jer su je videli kao prepreku za ostvarivanje svojih separatističkih težnji.

Za razliku od Hrvatske demokratske zajednice BiH, koja je, sledeći politiku hrvatske HDZ, od svog osnivanja 17. avgusta 1990. godine⁴⁹ podržavala ukupni raspad SFRJ, SDA je, nakon prvobitnog deklarativnog zalaganja za reformisanu Jugoslaviju, otvorene secesionističke tendencije počela da iskazuje negde od početka 1991. godine. Tako je, nakon što je na dan pravoslavnog Božića, 7. januara 1991. godine, na konferenciji za štampu održanoj u Sarajevu obnarodovana rezolucija muslimanskih intelektualaca za suverenu Bosnu i Hercegovinu,⁵⁰ Alija Izetbegović na konferenciji za štampu održanoj u Sarajevu 30. januara 1991. godine izneo stav prema kome ako Slovenija i Hrvatska izađu iz Jugoslavije u BiH bi trebalo da bude održan referendum na kome bi građani, dvotrećinskom većinom, trebalo da donesu odluku o nezavisnosti i suverenosti Bosne i Hercegovine.⁵¹ U februaru 1991. godine Izvršni odbor SDA je izradio nacrt Deklaracije o suverenosti BiH, o kome je raspravljano na sednici Skupštine BiH, 27. februara 1991. godine. Tom prilikom je poslanik Marko Simić u ime 20 poslanika SDS tražio da Deklaracija bude skinuta sa dnevnog reda i podneta na razmatranje i odlučivanje Savjetu za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine, u skladu sa Ustavom, ali je sekretar Skupštine Avdo Čampara, inače poslanik SDA, obavestio poslanike da je to nemoguće pošto Savjet za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine ne postoji (a nije postojao jer su SDA i HDZ sprečavale njegovo konstituisanje koje je Ustav nalagao).⁵² Na zasedanju Skupštine BiH od 27. februara 1991. godine, Alija Izetbegović je izneo navedenu tvrdnju koja glasi: „Žrtvovao bih mir za suverenu Bosnu i Hercegovinu, a za mir u Bosni i Hercegovini na bih dao suverenitet,“⁵³ U avgustu i septembru 1991. godine, SDA i HDZ su organizovale zajedničke mitinge protiv Jugoslovenske narodne armije.

U jesen 1991. godine događanja poprimaju dramatičan tok. To je vreme kada, prema Haškom tužilaštvu i Haškom tribunalu počinje udruženi zločinački poduhvat srpskih rukovodilaca iz BiH i Srbije (naime, kao što smo već videli, prema optužnici protiv Radovana Karadžića udruženi zločinački poduhvat u kom je učestvovao traje „bar od oktobra 1991. do 30. novembra 1995.“, dok u bosanskoj optužnici protiv Slobodana Miloševića udruženi zločinački poduhvat počinje nešto ranije i završava se nešto kasnije, tj. „postojao je od 1. avgusta 1991. i trajao najmanje do 31. decembra 1995.“) A tada zapravo počinje otvorena politička akcija muslimansko-hrvatskog bloka upravljena na ostvarenje nezavisnosti BiH, tj. na protivpravnu secesiju ove republike od Jugoslavije, a istovremeno se intenzivira kampanja protiv JNA. Lišena adekvatnih ustavnih mehanizama za zaštitu svojih legitimnih prava, srpska strana je prinuđena na defanzivu, a njeni postupci su jasna reakcija na postupke muslimansko-hrvatske koalicije.

49 Odnosno čak i ranije, kada je 19. januara 1990. godine u Zagrebu formiran Koordinacioni odbor HDZ za BiH.

50 M. Durić, „Objavljena rezolucija muslimanskih intelektualaca“, *Politika*, 8. januar 1991.

51 „Referendum o samostalnosti BiH“, *Politika*, 31. januar 1991.

52 M. Durić, M. Carić, „Deklaracija upućena u Savet za nacionalnu ravnopravnost“, *Politika*, 28. februar 1991.

53 Citirano prema: Antić, Kecmanović, *Istorija Republike Srpske*, 328.

Posebno dramatičan događaj predstavljalo je zasedanje Skupštine BiH, 15. oktobra 1991. godine, kada su poslanici muslimansko-hrvatskog bloka, u odsustvu srpskih poslanika, suprotno Ustavu BiH i skupštinskom Poslovniku, usvojili Platformu Predsedništva BiH za ostvarivanje suverenosti BiH, Memorandum o suverenosti BiH i Pismo o namerama. Poslanici SDS su naime tražili na tom zasedanju Skupštine BiH da se pitanje usvajanja Platforme Predsedništva BiH za ostvarivanje suverenosti BiH, Memoranduma o suverenosti BiH i Pisma o namerama, za koje se zalagao muslimansko-hrvatski blok, iznese, u skladu sa Ustavom BiH, pred Savjet za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine. Kako je rasprava potrajala do duboko u noć, predsednik Skupštine Momčilo Krajišnik je prekinuo rad i zakazao nastavak zasedanja za naredno jutro. Međutim, te noći, suprotno objavi predsednika Skupštine Momčila Krajišnika da se zasedanje prekida do narednog jutra, potpredsednik Skupštine Mariofil Ljubić je izašao za govornicu i objavio jednočasovnu pauzu, nakon čega su muslimanski i hrvatski poslanici, koji su se kroz sat vremena vratili u salu, u odsustvu srpskih poslanika usvojili navedene akte.

Reagujući na ovaj događaj, srpski poslanici su, imajući u vidu da muslimanski i hrvatski poslanici u Skupštini BiH, kršeći Ustav i Poslovnik, donose akte koji su u suprotnosti sa interesima srpske nacionalne zajednice u BiH, imajući dakle u vidu da se Skupština BiH zloupotrebljava na njihovu štetu, te da je srpskom narodu *de facto* oteto pravo na efektivnu zastupljenost u predstavničkom telu, oformili, 24. oktobra 1991. godine, svoju zasebnu skupštinu, Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Bez ikakvog ukazivanja na navedeno protivpravno postupanje muslimansko-hrvatske koalicije u Skupštini BiH i na činjenicu da je srpsko postupanje bilo proporcionalna reakcija na uskraćivanje vlastitih prava i pokušaj da se ta prava povrate na način na koji je to bilo moguće, u „bosanskoj optužnici“ protiv predsednika Slobodana Miloševića ovaj događaj je u paragrafu 64. (u delu u kome su sadržane „dodatne činjenice“) opisan na sledeći način:

„64. Dana 15. oktobra 1991, na sastanku kluba poslanika SDS-a, doneta je odluka o formiranju odvojene skupštine pod nazivom „Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“ koja je trebala da zaštiti srpske interese.“

Osim navedenog, reagujući na navedene protivustavne akte koji su i usvojeni u protivustavnoj proceduri 15. oktobra 1991. godine, Srbi iz BiH su, pošto je prethodno i Skupština srpskog naroda u BiH donela odluku o ostajanju u Jugoslaviji, organizovali plebiscit, 9. i 10. novembra 1991, na kome su se ogromnom većinom izjasnili za ostanak u Jugoslaviji, odnosno potvrdili odluku novoformirane Skupštine.

Takođe bez ikakvog pominjanja prethodnih protivpravnih postupaka muslimansko-hrvatske koalicije, kao i činjenice da je jugoslovenska država u vreme o kome je reč postojala kao međunarodno priznata država čije je rasparčavanje bilo suprotno kako međunarodnom, tako i unutrašnjem pravu, da se muslimansko-hr-

vatska koalicija u vreme o kome je reč intenzivno naoružavala⁵⁴ i da je jedina legalna vojska na prostoru o kome je reč bila Jugoslovenska narodna armija, čiji je zadatak bio da štiti teritorijalni integritet Jugoslavije,⁵⁵ bosanska optužnica protiv predsednika Slobodana Miloševića na sledeći način govori o plebiscitu o kome je reč:

„67. Dana 24. oktobra 1991, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, u kojoj je dominirao SDS, donela je odluku o raspisivanju „plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“ na kome će se odlučiti o ostajanju u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, Srpskom autonomnom oblasti Krajina, SAO Zapadnom Slavonijom i SAO Istočnom Slavonijom, Baranjom i zapadnim Sremom.

68. Dana 9. i 10. novembra 1991, bosanski Srbi su održali plebiscit o pitanju da li da Bosna i Hercegovina ostane u Jugoslaviji ili da postane nezavisna država. Rezultat je velikom većinom glasova pokazao da bosanski Srbi žele da ostanu u Jugoslaviji.

69. Dana 21. novembra 1991, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini proglasila je delom teritorije savezne države Jugoslavije sve opštine, mesne zajednice i naseljena mesta u kojima je preko 50% osoba srpske nacionalnosti na plebiscitu glasalo za ostanak u toj državi, kao i ona mesta gde su se građani drugih nacionalnosti opredelili za ostanak u Jugoslaviji.

70. Dana 11. decembra 1991, Skupština srpskog naroda obratila se JNA sa konkretnim zahtevom da svim raspoloživim sredstvima, kao „integralni deo države Jugoslavije“ zaštititi ona područja u Bosni i Hercegovini na kojima je sproveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana o ostajanju u zajedničkoj jugoslovenskoj državi.“

54 Na inicijativu samog Alije Izetbegovića, još od ranog proleća 1991. godine krenulo se sa formiranjem vojne partijske organizacije Stranke Demokratske Akcije. Prvi segment ove partijske vojske formirao je 31. marta 1991. godine Gradski odbor SDA u Sarajevu. Dakle, SDA je formirala svoju partijsku vojsku nekoliko meseci pre nego što je u Jugoslaviji došlo do izbivanja ratnih sukoba (u Sloveniji i Hrvatskoj), a čitavih godinu dana pre izbivanja rata u Bosni i Hercegovini. Pritom, postoje dokazi da je naoružavanje bosanskih muslimana otpočelo i mesecima ranije. Danas se 31. mart 1991. zvanično proslavlja kao datum formiranja Patriotske lige. A negdašnja Ulica Hasana Brkića, jedna od najvećih sarajevskih ulica, dobila je novo ime i sada se zove Ulica Patriotske lige. Patriotska liga je bila prva partijska vojska u Evropi nakon Hitlerovog vremena i vojnog organizovanja u okviru Nacional socijalističke partije.

Evropski posrednik za bivšu Jugoslaviju, lord Dejvid Oven, u knjizi „Balkanska odiseja“ kaže:

„Slika o bosanskim muslimanima lišenim oružja nije narušena čak ni kad je Alija Izetbegović na televiziji otvoreno priznao da je bosanska vlada tajnim kanalima prošvercovala oružje: 30000 pušaka i mitraljeza, dvadeset miliona metaka, 37000 mina, 4600 protivtenkovskih raketa, 20000 ručnih bombi, 90000 uniformi i 12000 čizama.“ –

Dejvid Oven, *Balkanska odiseja* (Beograd: Radio B92, 1996), 146.

55 Partijsko vojno organizovanje je, naravno, čak i samo po sebi, a pogotovu kada se imaju u vidu secesionistički ciljevi tog organizovanja, bilo u suprotnosti sa Ustavom SFRJ. Naime, ono je bilo u suprotnosti najpre sa ustavnim opredeljenjem za zaštitu teritorijalnog integriteta SFRJ iz Osnovnog načela VI, stav 1 Ustava, a zatim i sa članom 240. stav 2, iz Glave VI Dela drugog Ustava SFRJ, naslovljene “Narodna odbrana”, koji je predviđao da “Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije čine jedinstvenu celinu i sastoje se od JNA ... i teritorijalne odbrane ...”, sa članom 240. stav 1. koji glasi: “Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celokupnost i ovim ustavom utvrđeno uređenje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije”, i sa članom 237. Ustava SFRJ koji je predviđao da je zaštita navedenih vrednosti neprikosnoveno i neotuđivo pravo radnih ljudi i građana. Osim toga, i po amadmanu LXIX na Ustav SR Bosne i Hercegovine, tačka 7, bilo je zabranjeno (pored ostalog) političko organizovanje i delovanje usmereno na ugrožavanje teritorijalne celokupnosti SFRJ.

Krizu dalje produbljuje nastavljeno insistiranje muslimansko-hrvatskog bloka na protivpravnoj secesiji Bosne i Hercegovine, aktivnosti koje oni preduzimaju u tom pravcu, i podrška koju su za to dobijali iz inostranstva, pre svega sa Zapada i iz islamskih zemalja. Ta je podrška, koja predstavlja izraz potpunog negiranja i gaženja i međunarodnog prava i pravnog sistema SFRJ, kulminirala Deklaracijom EZ o kriterijumima za priznavanje novih država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu i Deklaracijom o Jugoslaviji, koje je Savet Evropskih zajednica (Savet ministara) usvojio 17. decembra 1991. godine. U Deklaraciji o Jugoslaviji sadržan je poziv EZ jugoslovenskim republikama da do 23. decembra podnesu zahtev za priznanje, koje će, za one države koje su ispunile uslove, biti dato 15. januara 1992. godine.⁵⁶ Reagujući na sve ove protivpravne akte i nastojanja i iskazujući svoju lojalnost Jugoslaviji, kao državi čiju je egzistenciju i opstanak šttilo međunarodno i unutrašnje pravo, Skupština srpskog naroda u BiH usvaja, 21. decembra 1991. godine, Rezoluciju o formiranju Srpske Republike Bosne i Hercegovine u okviru Jugoslavije. Skupština je odlučila da najkasnije do 14. januara ustanovi „Republiku srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“. Izbor 14. januara kao datuma do koga će se ustanoviti ta republika jasno korespondira sa datumom za priznanje nezavisnih država predviđenim u Deklaraciji EZ o Jugoslaviji. To je pokazatelj da je ova odluka, kao i odluka koja će biti doneta u skladu sa njom do 14. januara (doneta je 9. januara), reakcija na protivpravne postupke na štetu srpskog naroda.

Sve jugoslovenske republike sem Srbije i Crne Gore podnose zahtev za priznanje u datom roku, do 23. decembra 1991. godine (Vlada Bosne i Hercegovine je, postupajući po navedenom pozivu Saveta Evropske zajednice, preglasavanjem srpskih članova odnosom 12:8, 20. decembra 1991. godine donela odluku u kojoj stoji: „Vlada BiH, u ime SR BiH, ovom Odlukom izražava želju da SR BiH bude priznata kao nezavisna država i moli Evropsku zajednicu i njene članice da je priznaju u postupku i u roku predviđenom u Briselskoj deklaraciji o Jugoslaviji.“), a Nemačka tog istog 23. decembra⁵⁷ zvanično priznaje nezavisnost Slovenije i Hrvatske. Svi ovi postupci primorali su Skupštinu srpskog naroda u BiH da 9. januara 1992. godine, u Sarajevu, proglasi Republiku Srpskog Naroda u Bosni i Hercegovini kao federalnu jedinicu Jugoslavije.

U optužnici protiv predsednika Miloševića i dešavanja iz ovog perioda predstavljena su na pojednostavljen način, bez ikakvog ukazivanja na očiglednu činje-

56 U Deklaraciji o Jugoslaviji stoji:

„Zajednica i njene države članice slažu se da priznaju nezavisnost svih jugoslovenskih republika koje ispunjavaju sve dole navedene uslove. Sprovedenje ove odluke održaće se 15. januara 1992. godine.

Stoga pozivaju sve jugoslovenske republike da do 23. decembra izjave da li:

– žele da budu priznate kao nezavisne države

...“

Narednog dana, 18. decembra 1991. godine, članovi Predsedništva BiH iz reda srpskog naroda, prof. dr Nikola Koljević i prof. dr Biljana Plavšić, izdaju saopštenje u kome, između ostalog, stoji: „Ni po važećem, ni po nacrtu budućeg Ustava, BiH se ne bi mogla izdvojiti iz Jugoslavije bez pristanka srpskog naroda.“

57 Ne poštujući čak ni datum u Deklaraciji o Jugoslaviji predviđen za priznanje, a to je 15. januar 1992.

nicu da su postupci srpskog naroda i srpskog rukovodstva bili proporcionalna odbrambena reakcija na postupke kojima su Srbima u BiH kršena prava:

„71. Dana 19. decembra 1991, SDS je izdao „Uputstvo o organizovanju i delovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima“, koje je SDS-u poslužilo kao plan za preuzimanje vlasti u opštinama Bosne i Hercegovine.

72. Dana 9. januara 1992. Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine usvojila je deklaraciju o proglašenju Srpske Republike Bosne i Hercegovine. Proglašeno je da teritorija te republike obuhvata „područja srpskih autonomnih regija i oblasti i drugih srpskih etničkih celina u Bosni i Hercegovini, uključujući područja na kojima je srpski narod ostao u manjini zbog genocida koji je nad njim izvršen u Drugom svetskom ratu“ i proglašeno je da je u sastavu savezne države Jugoslavije. Dana 12. avgusta 1992, republika bosanskih Srba promenila je naziv u Republika Srpska.“

Iz svega navedenog, jasno proističe da su srpski postupci bili reakcija na prethodne, nezakonite postupke muslimansko-hrvatske strane, kao i postupke dela međunarodne zajednice kojima je pružana podrška muslimansko-hrvatskoj koaliciji, postupke kojima su narušavana prava srpskog naroda, i da su svojim iznuđenim postupcima Srbi u BiH, jednako kao i nešto ranije Srbi u Krajini, nadomeštali ono što im je uskraćeno, tojest za sebe obezbeđivali ostvarenje onih prava koja su im protivpravnim postupcima muslimansko-hrvatske strane bila uskraćena. I ništa više od toga. Zato suočena sa ovim činjenicama ne može opstati tvrdnja o postojanju srpskog plana kao centralnog segmenta udruženog zločinačkog poduhvata (koji se u konačnom, koji god izrazi da se upotrebe, svodi na stvaranje „Velike Srbije“), jer kakav bi to bio plan čiji sastavni deo čine protivpravni akti suprotstavljene strane i u kome vlastiti postupci predstavljaju samo odbrambenu i proporcionalnu reakciju na te protivpravne postupke protivnika.⁵⁸

Uprkos svemu, nastojeći da izbegne rat, rukovodstvo srpskog naroda u BiH prihvata da se ponovo uključi u institucionalne mehanizme BiH i da pokuša, ako već ne može da spreči secesiju te republike, da ostvari minimalni preduslov za ravnopravnost sva tri naroda u BiH, a to je kantonizacija.

Kako je Badenterova komisija (Arbitražna komisija Mirovne konferencije o Jugoslaviji) u svom Mišljenju br. 4, donetom 11. januara 1992. godine, ocenila da Bosna i Hercegovina u tom trenutku nije ispunjavala sve uslove za međunarodno priznanje i da se volja naroda za uspostavljanjem SR Bosne i Hercegovine kao suverene i nezavisne države mora proveriti putem referenduma na kojem bi učestvovali svi građani SR BiH bez razlike, i to pod međunarodnim nadzorom, muslimansko-hrvatska koalicija je predložila da Skupština BiH donese odluku o raspisivanju takvog referenduma. Na zasedanju Skupštine BiH od 24-25. januara 1992. godine o odluci o raspisivanju referenduma je odlučivano na zajedničkoj sednici oba veća. Srbi, koji se se prevashodno zalagali za ostanak BiH u Jugoslaviji, bili su po prirodi stvari protiv referenduma o samostalnosti BiH, smatrajući da je secesija suprotna njihovim interesima, Ustavu SFRJ, Ustavu BiH i međunarodnom

58 ICTY, Case against Slobodan Milošević (IT-02-54), Defence Opening Statement, Transcript of Wednesday, September 1st, 2004, page 32283.

pravu. Posle duže rasprave na tom skupštinskom zasedanju, kako su nakon toga izvestili mediji,⁵⁹ oko ponoći, nakon jedne pauze, za govornicu su izašli Radovan Karadžić, predsednik SDS, i Muhamed Čengić, potpredsednik Vlade BiH, iz SDA, i Muhamed Čengić je obavestio prisutne da je postignut sporazum „da se prvo izradi elaborat o regionalizaciji Republike, pa tek onda raspiše referendum“, ali u preciziranom roku, sa čim se saglasio i Radovan Karadžić. Mediji su dalje izvestili da je Radovan Karadžić tada izjavio za govornicom: „Nikad nismo bili bliže dogovoru kao ovog puta.“, što su poslanici propratili aplauzom. Očigledno je dakle da su srpski predstavnici u Skupštini BiH zapravo prihvatili i samostalnost BiH, odustavši od svog zahteva da BiH ostane u Jugoslaviji, ali uz garanciju ostvarenja ravnopravnosti kroz regionalizaciju. Čengićev i Karadžićev sporazum pozdravio je i Vlado Pandžić, predsednik Kluba zastupnika HDZ. Bio je znači na pomolu sporazum prihvatljiv za sve, uključujući i međunarodnu zajednicu, čiji su kasniji predlozi, počev od Kutiljerovog pa do Dejtonskog, svi do jednoga predviđali regionalizaciju, odnosno kantonizaciju nezavisne BiH. Međutim, neko vreme nakon objavljivanja ovog sporazuma (nakon naredne pauze) izašao je za govornicu Alija Izetbegović i odbacio navedeni sporazumni predlog, istakavši da se referendum mora sprovesti bez ikakvih preduslova. Time je upropašćena šansa da se postigne sporazumno rešenje koje je pre svega bilo rezultat srpskog ustupka. Tada je za govornicu izašao Vojislav Maksimović, predsednik Kluba poslanika SDS, i u ime poslanika SDS predložio da se predlog o donošenju odluke za raspisivanje referenduma građana uputi Savjetu za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine, budući da je pitanje referenduma o samostalnosti BiH bez ikakve sumnje od interesa za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti BiH. Pošto je Vojislav Maksimović izneo taj predlog, predsednik Skupštine Momčilo Krajišnik je, budući da je već bilo 3.30 ujutru, objavio prekid sednice i njen nastavak zakazao za 10.00 istog dana, dakle 25. januara 1992. Budući da je Krajišnik bio predsednik Skupštine i da je njegovo ovlašćenje i obaveza da predsedava i rukovodi radom Skupštine, njegovom objavom prekida rada i nastavka za ujutru zasedanje je na pravno valjan način, u skladu sa Poslovníkom, prekinuto. I to u 3.30 u noć. Srpski poslanici su tada napustili zgradu Skupštine, a sat vremena kasnije, suprotno navedenoj objavi predsednika Skupštine o nastavku rada u 10.00 ujutro, deo poslanika (njih 130 od ukupno 240), prevashodno pripadnika muslimansko-hrvatske koalicije, „nastavio“ je sednicu i doneo odluku o безусловnom raspisivanju referenduma, suprotno volji i u odsustvu srpskih i dela drugih poslanika, praktično njima iza leđa. Više je nego jasno, dakle, da je odluka Skupštine BiH o raspisivanju referenduma doneta ne samo kršenjem odredbi Ustava SFRJ i Ustava BiH koji su predviđali da je BiH u sastavu SFRJ i nisu dozvoljavali secesiju, već i kršenjem Ustavom BiH predviđene procedure i na jedan nasilan način, suprotan skupštinskom Poslovníku. A kao što se može videti, primenjen je scenario identičan onome sa skupštinskog zasedanja sa polovine oktobra 1991. godine.

59 “Oslobođenje” od 26. januara 1992, str. 1. i 3, “Borba” od 27. januara 1992, str. 6, i “Vreme” od 3. februara 1992, str. 8–9. itd.

Ako bi se zanemarilo kršenje Poslovnika Skupštine i kršenje prava srpskih poslanika da učestvuju u donošenju odluka i da predlažu da se neka pitanja iznesu pred Savjet za ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti, na prvi pogled je moglo da se čini (i to pogrešno) da je odluka o raspisivanju referenduma usvojena, a tako se i zvanično vodilo, po proceduri propisanoj u tački 5. alineja 9. Amandmana LXXI na Ustav Bosne i Hercegovine, gde je predviđeno da Skupština SRBiH, na zajedničkoj sednici njenih veća, raspisuje republički referendum. A ovlašćenje Skupštini SRBiH da raspisuje referendum dao je Ustav BiH u odredbi člana 152. koja glasi: “Skupština društveno-političke zajednice može raspisati referendum radi prethodnog izjašnjava- vanja radnih ljudi o pojedinim pitanjima iz njene nadležnosti, ili radi potvrđivanja zakona, propisa ili drugih opštih akata. Odluka donesena na referendumu obavezna je.” Član 3. Zakona o referendumu sadržao je odredbu istovetne sadržine, dok je član 26. istog zakona predviđao da Skupština SRBiH može da raspiše referendum iz svoje “djelatnosti”, što znači nadležnosti, određujući kada se referendum obavezno raspisuje. Dakle, Skupština BiH je mogla da raspiše referendum samo o pitanjima iz svoje nadležnosti. Međutim, Skupština BiH nije bila nadležna da odlučuje o nezavisnosti BiH, tj. o njenom otcepljenju, jer ne samo po Ustavu SFRJ, već i po Ustavu SRBiH, otcepljenje BiH ne samo da nije bilo predviđeno, već je bilo i zabranjeno. Tako je na primer, već citirani drugi stav člana 1. Ustava SR BiH glasio: “... Socija- listička Republika Bosna i Hercegovina je u sastavu Socijalističke Federativne Re- publike Jugoslavije.” Dakle po Ustavu SRBiH, ta republika nije mogla da bude van sastava SFRJ, što znači da je otcepljenje zabranjeno, pa stoga pitanje otcepljenja nije moglo da bude u nadležnosti niti Skupštine SRBiH, niti bilo koga drugoga. A pošto je Skupština BiH imala pravo da raspiše referendum samo radi prethodnog izjaš- njavanja građana o pitanjima iz njene nadležnosti i pošto nezavisnost BiH nije bilo pitanje iz njene nadležnosti, to znači da Skupština BiH nije imala pravo da donese odluku o raspisivanju referenduma o nezavisnosti BiH.

Već smo naveli da je u Sarajevu, 30. januara 1991. godine, Alija Izetbegović na konferenciji za štampu, iznoseći svoji stav o budućnosti BiH, istakao da će u slučaju otcepljenja Slovenije i Hrvatske u BiH biti organizovan referendum, te da će se i ova republika otcepiti ako se za to izjasni najmanje dve trećine građana. Na referendu- mu održanom 29. februara i 1. marta 1992. godine, u skladu sa odlukom Skupštine BiH od 25. januara 1992, za suverenu i nezavisnu BiH se izjasnilo 62,68% građana sa pravom glasa (na referendum izašlo njih 63,04%), ali ovog puta ni Izetbegović niti bilo ko iz muslimansko-hrvatskog bloka, a ni predstavnici međunarodne zajed- nice, nisu više insistirali na kvalifikovanoj, dvotrećinskoj većini, već su prihvata- li prostu većinu. Što se tiče samog Ustava Bosne i Hercegovine, on nije predviđao uslove za sprovođenje i zahtevanu većinu u slučaju referenduma na kome bi se odlučivalo o otcepljenju BiH od Jugoslavije, jer je takvo otcepljenje bilo suprotno i samom Ustavu BiH i Ustavu SFRJ i međunarodnom pravu. Bilo bi besmisleno da ustav utvrdi pravila za sprovođenje neke protivustavne aktivnosti. Ali, kada je već došlo do protivustavnog referenduma, onda bi u svakom slučaju trebalo voditi računa o celini ustavnog sistema. To sve jeste besmisleno, ali je to i minimum neo- phodnog smisla u ukupno besmislenoj situaciji. Jedini referendum o pitanjima iz nadležnosti Skupštine SRBiH koji Ustav SRBiH izričito spominje jeste referendum o

promeni granice SRBiH. Takvih promena je u istoriji bilo kada su neka sela iz BiH uključivana u Hrvatsku, naravno sve u okviru SFRJ.⁶⁰ Taj referendum koji Ustav predviđa za takve situacije je utvrđen u Amandmanu LXII stav 1. alineja 2. na Ustav SRBiH koja glasi: "Granice Republike mogu se mijenjati odlukom Skupštine SRBiH samo u skladu sa voljom građana cijele Republike, izraženom njihovim prethodnim izjašnjavanjem putem referenduma, ako se za mijenjanje izjasni najmanje dvije trećine ukupnog broja birača." Dakle, za promenu administrativne granice Republike, makar i minimalnu, i to sve u okviru iste države, SFRJ, traži se dvotrećinska većina. Iz toga proističe da bi i za promnu ukupnog statusa Republike, za njeno otcepljenje, što je mnogo krupnije pitanje, bila nužna, kada bi to pitanje uopšte bilo dozvoljeno, takođe dvotrećinska većina. Zaključak o potrebi dvotrećinske većine za izjašnjavanje o nezavisnosti i na referendumu i u Skupštini proističe i iz poslednje alineje navedene odredbe amandmana LXX tačka 10. na Ustav SR BiH, koji se odnosi na Savjet za pitanje ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine, koja glasi: „O pitanjima od interesa za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine, na predlog Savjeta, Skupština SR BiH odlučuje po posebnom postupku utvrđenom Poslovníkom Skupštine SR BiH, dvotrećinskom većinom ukupnog broja poslanika.“ Ako se o pitanjima od interesa za ostvarivanje ravnopravnosti naroda i narodnosti u Skupštini odlučuje dvotrećinskom većinom, logično je da se o otcepljenju Republike kao jednom od najznačajnijih pitanja od interesa za ravnopravnost odlučuje, kada se već protivustavno pristupi takvom odlučivanju, takođe dvotrećinskom većinom, i to kako u Skupštini, tako i na referendumu građana.

Dakle, može se sa sigurnošću zaključiti da je ne samo referendum o nezavisnosti bio protivustavan, jer je sticanje nezavisnosti, tj. otcepljenje, bilo protivustavno (a i suprotno međunarodnom pravu), već je i zahtevana većina na tom protivustavnom referendumu bila u suprotnosti sa slovom i duhom Ustava SRBiH.

Optužnica protiv predsednika Miloševića o ovom referendumu kaže samo sledeće:

„73. Od 29. februara do 2. marta 1992, Bosna i Hercegovina je održala referendum o nezavisnosti. Na poziv SDS-a, većina bosanskih Srba je ovo glasanje bojkotovala. Referendum je završio time što je većina glasala za nezavisnost.“

Poslednja šansa da se sačuva mir u Bosni i Hercegovini prokockana je krajem marta 1992. godine. Naime, posle dužeg pregovaračkog procesa koji se odvijao delom u Lisabonu, a delom u Sarajevu, pod rukovodstvom portugalskog ambasadora Žozea Kutiljera, usaglašen je i sačinjen plan za rešavanje bosanskohercegovačke krize, koji su predstavnici sve tri strane prihvatili u Sarajevu 18. marta 1992. godine, dakle pre izbijanja rata u pravom smislu reči, da bi zatim, 25. marta Alija Izetbegović, na nagovor poslednjeg ambasadora SAD u SFRJ Vorena Cimermana, povukao svoj već stavljeni paraf sa tog plana. Time je propala poslednja šansa te vrste da se izbegne rat. Taj plan je podrazumevao takođe nezavisnu ali kantonizovanu BiH i za muslimansku stranu je bio povoljniji a za srpsku nepovoljniji od tri i po godine

60 O tome se govori u knjizi: Miodrag Zečević, Bogdan Lekić, *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije* (Beograd: Građevinska knjiga, 1991).

kasnije usvojenog Dejtonskog sporazuma. Dakle, može se reći da je, nakon onog skupštinskog zasedanja od 24-25. januara 1992. godine, ovo bila već druga situacija u kojoj je Izetbegović minirao mirovno rešenje slične vrste.

Sarajevsko „Oslobođenje“ je prenelo da je Žoze Kutiljero, na početku pregovaračkog procesa kojim je rukovodio, nakon konferencije u Lisabonu od 21. i 22. februara 1992. godine, izjavio da “Srbi traže konfederalnu BiH, muslimani unitarnu, a Hrvati federaciju”.⁶¹ Kutiljerov plan nije predviđao konfederalnu BiH, već kantonizovanu državu, mnogo čvršću od konfederacije. I Srbi su prihvatili Kutiljerov plan, iako on ne samo da nije bio u skladu sa njihovim zahtevom za ostanak BiH u Jugoslaviji, nego nije bio u skladu ni sa onim što su, prema samom Kutiljeru, prvobitno tražili na planu uređenja nezavisne BiH. Ovo je još jedna potvrda da su Srbi bili spremni na ustupke radi očuvanja mira, a Muslimani nisu, odnosno vlasti iz Sarajeva nisu. A same mape kantonizovane BiH iz Kutiljerovog plana, po kojima su srpski kantoni međusobno fizički razdvojeni, kao što je i većina tih srpskih teritorija fizički razdvojena od Srbije, i činjenica da su Srbi iz BiH takav plan prihvatili, a Republika Srbija i njeno rukovodstvo ga podržali, najbolji su pokazatelj netačnosti i apsolutne besmislenosti tvrdnje o srpskom zalaganju za „Veliku Srbiju“. Jer kakva bi država bila ta „Velika Srbija“ ako bi njena teritorija bila izdvojena na parčice fizički potpuno odvojene jedne od drugih?

Pregovori pod rukovodstvom ambasadora Kutiljerta su ipak nastavljani u Lisabonu, u značajnoj meri zahvaljujući insistiranju srpske strane na tome, o čemu posebno svedoči niz pisama Radovana Karadžića, Nikole Koljevića, Momčila Krajišnika, Biljane Plavšić i drugih, upućenih što samom ambasadoru Kutiljeru, što drugim relevantnim subjektima. Ipak, krajem maja 1992. godine, Muslimani su napustili pregovore. To je bio drugi put da mirovno posredovanje ambasadora Kutiljera propadne zbog odustanka muslimanske strane.

Dok su još trajali poslednji pokušaji da se izbegne rat, a pre svega navedeni pregovori pod vođstvom ambasadora Kutiljera, počele su da padaju prve žrtve. Drugog marta 1992. godine u Sarajevu, dan nakon referenduma, došlo je do napada na srpsku svadbenu povorku, i tom prilikom je jedan svat ubijen (Nikola Gardović, mladoženjin otac), a jedan pravoslavni sveštenik ranjen (Gardovićev zet, Radenko Mirović). Gotovo je nepodeljeno mišljenje da je taj ubijeni čovek, Nikola Gardović, zapravo prva žrtva rata u BiH.

Gardovićevom ubistvu prethodio je i sukob oko postavljanja muslimanskih stanica milicije u opštine sa srpskom većinom. To je takođe izazivalo uznamirenost kod srpskog stanovništva.

Krajem marta 1992. godine, došlo je i do velikog pokolja srpskog stanovništva na severu BiH. Hrvatske i delom muslimanske oružane grupacije (hrvatske grupacije su bile redovna Vojska Republike Hrvatske) u selu Sijekovac kod Bosanskog Broda izvršile su masakr nad srpskim nenaoružanim stanovništvom, 26. marta 1992. godine, kada je ubijeno više desetina ljudi (po nekim podacima 21, po nekim oko 30) dok je zapaljeno i na drugi način uništeno oko 50 srpskih kuća. Masakrirane su porodice Zečević, Bačić, Radovanović, Milošević i Martić, i to lica od dečijeg uzrasta do osamdesetogodišnjeg starca.

61 „Oslobođenje“ od 24. februara 1992. godine

A u periodu od 3. do 6. aprila 1992. godine, prilikom upada Vojske Republike Hrvatske u Kupres u BiH, praktično na kućnom pragu pobijeno 56 Srba (30 iz Kupresa, 11 iz Malovana, 1 iz Ravnog, 3 iz Botuna, 4 iz Zanacline, 2 iz Velikog Sela, 3 iz Rilića, 2 iz Bačovače) dok je njih 168 odvedeno u zarobljeništvo.

U subotu 4. aprila 1992. godine, na pravoslavnom groblju u selu Kostreš, u blizini Dervente, izvršen je masakr Srba izbeglih iz sela Barice i Kostreš. Pobili su ih naoružani muslimani koje je predvodio Alija Selimagić. Po Selimagićevom priznanju, poklali su i na drugi način pobili 117 Srba, među kojima i starce, žene i decu. Reč je inače o selima u kojima je avgusta 1941. godine već jednom bio izvršen pokolj srpskog stanovništva, i to takav pokolj da su u selima Gornje i Donje Barice preživela samo tri odrasla muškarca.

Akti "formalizovanja" rata su doneti početkom aprila 1992. godine: najpre je Predsedništvo BiH, u odsustvu srpskih članova Nikole Koljevića i Biljane Plavšić, kao i Fikreta Abdića, 4. aprila donelo odluku o proglašenju mobilizacije, a zatim su muslimansko-hrvatski članovi Predsedništva BiH doneli, 8. aprila, odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti i uredbu sa zakonskom snagom o ukidanju Republičkog štaba BiH i organizovanju Štaba teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine. A pre tog "formalizovanja" rata, na desetine, čak i stotine Srba su već bile, kao što smo videli, pobijene u BiH.

Nakon međunarodnog priznanja BiH i izbijanja rata, a nimalo slučajno ta se dva momenta poklapaju, JNA je imala iskrenu nameru da se povuče iz BiH, i tu je nameru ostvarila, u skladu sa prethodno potpisanim sporazumom, svuda gde je muslimansko-hrvatske snage nisu u tome sprečile. To se konstatuje i u Izveštaju Generalnog sekretara UN Butrosa Butrosa Galija od 30. maja 1992. godine, upućenom Savetu bezbednosti, u kome je takođe konstatovano da Vojska Republike Srpske, formirana 15. maja 1992. godine (mesec dana posle Armije BiH), nije pod kontrolom Beograda, i u kome je takođe konstatovano da je znatan deo teritorije BiH pod okupacijom zvaničnih oružanih snaga Republike Hrvatske. Međutim, navedeni Galijev izveštaj je zanemaren, po svemu sudeći zahvaljujući manipulacijama tadašnjeg predsednika Saveta bezbednosti, Austrijanca Petera Hoenfelnera,⁶² i Savet bezbednosti je uveo sankcije prema Saveznoj Republici Jugoslaviji, mada je stanje opisano u Izveštaju stvaralo osnov za uvođenje eventualnih sankcija Hrvatskoj, a nikako SRJ.

62 Džon Bogdanić o tome navodi sledeće:

„... jedan izveštaj UN, koji nosi datum 30.6, potvrdio je, na bazi najboljih dokaza koji su bili na raspolaganju, da se 'najveći deo JNA već povukao u Srbiju i Crnu Goru', kao što je zahtevala Rezolucija 752 Saveta bezbednosti. Nasuprot tome, izveštaj UN napominje da 'što se tiče povlačenja elemenata hrvatske vojske, do sada se u Bosni i Hercegovini to povlačenje nije dogodilo'.

Predsedavajući Saveta bezbednosti, austrijski ambasador Peter Hoenfelner, dobio je izveštaj dva dana pre glasanja o sankcijama koje su predložile SAD, ali je ovaj izveštaj skrivan od članova Saveta bezbednosti sve do sat vremena nakon glasanja o uvođenju sankcija Jugoslaviji. Neki delegati su se žalili novinarima da su bili zavedeni, ali Amerika je prevagnula u svojim naporima da Srbe neopozivo označi kao zločince, a muslimane ohrabri da nastave rat protiv Srba oslabljenih sankcijama.“ – Džon Bogdanić, „Uvod u osvajanje Srebrenice“, u *Masakr u Srebrenici: dokazi, kontekst, politika*, ur. Edvard Herman, (Beograd: Fond „Istorijski projekat Srebrenica“ (Holandija), 2011), 43.

I dok je JNA, prema postignutom sporazumu od 26. aprila 1992. godine,⁶³ a zatim i na osnovu naredbe Predsedništva SFRJ od 4. maja 1992. godine,⁶⁴ pristupila povlačenju sa teritorije BiH svih svojih pripadnika koji nisu državljani te republike, za šta je rok bio 19. maj 1992. godine, muslimanske snage su to povlačenje ometale i sprečavale na najbrutalniji i najpodmukliji način. Bilo je više napada kako na kolone JNA, tako i na kasarne i druge objekte, odnosno više blokada kasarni i drugih objekata, a najpoznatiji primer je napad na kolonu JNA u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu, 3. maja 1992. godine, kada je više desetina vojnika JNA poginulo i ranjeno. Takođe je široko poznato da je 15. maja 1992. godine oko 19 časova, usred grada Tuzle, prilikom evakuacije preostalih pripadnika JNA i preostale opreme iz kasarne „Husinska buna“, iz unapred pripremljenih zaseda na raskršću Brčanska Malta, napadnuta kolona JNA. U tom napadu je takođe više desetina pripadnika JNA ubijeno i ranjeno, a mnogi su i zarobljeni i izloženi torturi.

I ovi postupci JNA, koja je bila spremna na povlačenje radi očuvanja mira i u skladu sa zahtevima Saveta bezbednosti UN, i Predsedništva SFRJ, takođe su pokazatelj da ne stoji tvrdnja Haškog tužilaštva i Haškog tribunala o postojanju udruženog zločinakog poduhvata, čiji su navodni učesnici dva člana Predsedništva iz tog perioda (Borislav Jović i Branko Kostić) i neki od najviših komandanata JNA (general Blagoje Adžić, u tom trenutku na dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu SFRJ, i njegov prethodnik na toj funkciji, general Veljko Kadijević).

Srpska strana, po svemu navedenom nije bila ta koja je htela rat, već je upravo učinila sve da taj rat spreči, čineći često ustupke na svoju štetu i odustajući od svojih legalnih zahteva pred nelegalnim težnjama i postupcima muslimansko-hrvatske strane, sa ciljem očuvanja mira.

5. ZAKLJUČAK

Iz svega navedenog se može izvući nekoliko zaključaka u pogledu optužbi protiv srpskih rukovodilaca za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu.

Najpre, jasno je da je izbegavanje, prilikom donošenja Statuta MKSJ, uključena zločina protiv mira u krug krivičnih dela za koja je taj sud nadležan imalo za cilj da se izbegne rizik od otvaranja pitanja odgovornosti državnih rukovodstava država koje su stajale iza osnivanja tog suda za izbijanje ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Izbegavanje tog rizika pokrivano je obrazloženjem da se želi izbeći politizacija u radu suda. Međutim, politička motivacija koja je stajala iza osnivanja ovog suda i njegova politička priroda i svrha, zahtevali su da se krivica za otpočinjanje ratova i preko te krivice i krivica za praktično sve zločine i navodne zločine pripisiva-

63 U Skoplju su, 26. aprila 1992. godine, komanda JNA i Alija Izetbegović, predsednik Predsedništva BiH, potpisali sporazum o mirnom povlačenju JNA sa teritorije BiH, sa rokom realizacije od 19. maja 1992.

64 U radu Predsedništva su učestvovala samo četiri člana – iz Srbije, uključujući autonomne pokrajine u njenom sastavu i iz Crne Gore. Rok za izvršenje naredbe bio je 19. maj 1992. godine.

ne srpskoj strani u tim ratovima, pripíše i najvišim rukovodiocima srpskog naroda kako u Republici Srbiji, tako i u Republici Srpskoj i Republici Srpskoj Krajini. Način da se ostvari ovaj cilj bilo je uvođenje instituta udruženog zločinačkog poduhvata kao oblika individualne krivične odgovornosti, čiji je centralni segment postojanje svrhe ili plana, a to je u konkretnom slučaju bio navodni plan pravljenja „Velike Srbije“ (iako u poslednjim verzijama optužnica nije korišćen taj izraz – u bosanskoj optužnici protiv predsednika Miloševića ta svrha udruženog zločinačkog poduhvata je opisana kao „prisilno i trajno uklanjanje većine nesrba, pre svega bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, iz velikih delova teritorije Republike Bosne i Hercegovine“, dok je prema optužnici protiv predsednika Karadžića svrha „sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata“ bila „trajno uklanjanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata s područja u BiH na koja su bosanski Srbi polagali pravo, činjenjem zločina koji se stavljaju na teret u ovoj Optužnici“). Kao što zločin protiv mira „zločinom nad zločinima“ čini činjenica da otpočinjanje i vođenje agresivnog rata pokreće čitavu seriju stradanja, sva zla koja rat sa sobom donosi (kao što smo već naveli, po nirnberškoj presudi od 1. oktobra 1946. zločin protiv mira je „vrhovni međunarodni zločin koji se od ostalih ratnih zločina razlikuje samo po tome što sadrži u sebi nagomilano zlo celine“),⁶⁵ tako i prema konceptu udruženog zločinačkog poduhvata realizacija plana koji čini okosnicu tog poduhvata dovodi do stradanja, uključujući i zločine, koji se mogu pripisati u odgovornost tvorcima i nosiocima zločinačkog plana.

Pored pravne problematičnosti samog koncepta udruženog zločinačkog poduhvata, kojim se vređa načelo zakonitosti, kao jedno od osnovnih načela krivičnog prava, od koga nema odstupanja, koncept udruženog zločinačkog poduhvata se, kod pokušaja njegove primene na srpsko rukovodstvo involvirano u ratna dešavanja na prostoru bivše Jugoslavije sudara sa činjenicom da hronologija događaja pokazuje da su svi postupci srpske strane bili reakcija na protivpravne postupke suprotstavljenih strana, i to proporcionalna reakcija čiji je cilj bio da se nadomesti ono što je Srbima uskraćeno tim protivpravnim postupcima. Štaviše, kako kada se radi o tim konkretnim postupcima, tako i kada se radi o postupnom uzmicanju na planu generalnije postavljenih ciljeva, stav i postupanje srpske strane karakteriše popustljivost i spremnost da se odustane od vlastitih ciljeva i zahteva do mere kojom se ne ugrožavaju najvitalniji srpski interesi, samo da bi se očuvao mir. A pravljenje Velike Srbije, odnosno proterivanje drugih naroda sa prostora koji Srbi smatraju za svoj, ne mogu po prirodi stvari biti težnja naroda i rukovodstva koji su spremni na ustupke i popuštanja na koje su Srbi bili spremni.

Hronologija događaja iz okvira bosanskohercegovačke krize (a i krajiške i uopšte jugoslovenske krize) negira i ruši optužbe i osude o postojanju udruženoh zločinačkog poduhvata srpskih rukovodilaca sadržane u optužnicama Haškog tužilaštva i presudama Haškog tribunala.

65 International Military Tribunal, judgment of 1 October 1946, in *The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, Part 22 (22nd August, 1946 to 1st October, 1946)*, r. 421.

LITERATURA

- Antić, Čedomir, Nenad Kecmanović. *Istorija Republike Srpske*. Beograd: Laguna, 2025.
- Bekan, Milan, Pavle Jelisavčić, Predrag Aleksić. *Nerazvejjane BiH magle ili Zašto su se ubijali*. Beograd: Radnička štampa, 2001.
- Boas, Gideon. "Milošević Trial". *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]*. Oxford Public International Law, Oxford University Press, dostupno na: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1694>.
- Bogdanić, Džon, „Uvod u osvajanje Srebrenice“. U *Masakr u Srebrenici: dokazi, kontekst, politika*, ur. Edvard Herman. Beograd: Fond „Istorijski projekat Srebrenica“ (Holandija), 2011.
- Cassese, Antonio. *Self-determination of peoples. A legal reappraisal*. Cambridge. Cambridge University Press, 1995.
- Čučilović, Irena. „Udruženi zločinački poduhvat u praksi međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju“. *Crimen* 12, no. 1 (2021): 81–99.
- Elewa Bada, Mohamed. "‘Just Convict Everyone!’ – Joint Perpetration: From Tadić to Stakić and Back Again". *International Criminal Law Review* 6, no. 2 (2006): 293–302.
- Glennon, Michael J. "The Blank-Prose Crime of Aggression", *The Yale Journal of International Law* 35, no. 1 (2010): 71–114.
- Oven, Dejvid. *Balkanska odiseja*. Beograd: Radio B92, 1996.
- Scharf, Michael P. "Universal Jurisdiction and the Crime of Aggression", *Harvard International Law Journal* 53, no. 2 (2012): 358–389.
- Schomburg, Wolfgang. "Jurisprudence on JCE – Revisiting a never ending story about a judge made mode of criminal liability before some international criminal tribunals". *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske* 3, no. 1 (2012): 59–92.
- Stojanović, Zoran. *Međunarodno krivično pravo*. Beograd: Pravna knjiga, 2017.
- Škulić, Milan. *Međunarodno krivično pravo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2022.
- Škundrić, Aleksa. „Elementi načela utvrđivanja istine u normativnom okviru postupka pred Međunarodnim krivičnim sudom“. *Crimen* 13, no. 3 (2022): 284–303.
- Trifković, Srdja. "The impact of islam on the bosnian problem, The Myth of Harmonious Multiethnicity Revisited". *Politeia* 2, no. 4 (December 2012): 309–320.
- Velimirović, Janko, Milan Komljenović, Slavko Glamočić (ur.). *Hronologija 1990-1995*. Banja Luka: Dokumentacioni centar Republike Srpske, 2002.
- Zečević, Miodrag, Bogdan Lekić. *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije*. Beograd: Građevinska knjiga, 1991.

Branko M. Rakić*

CHRONOLOGY OF EVENTS AS A REFUTATION OF ALLEGATIONS OF PARTICIPATION OF THE SERBIAN LEADERSHIP IN A “JOINT CRIMINAL ENTERPRISE” IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

SUMMARY

This paper examines the doctrine of participation in a joint criminal enterprise (JCE), which, although not expressly provided for in the Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), was nevertheless established and extensively applied in the jurisprudence of the Tribunal and its Office of the Prosecutor. As developed in ICTY case law, JCE functions as a mode of liability enabling the attribution of criminal responsibility to individuals participating in a common criminal purpose.

From the perspective of the principle of legality in criminal law, this doctrine raises significant concerns, as it risks introducing elements of legal uncertainty and retroactive expansion of criminal liability. Moreover, its application has arguably contributed to the politicization of indictments and judgments rendered in The Hague—an outcome the drafters of the ICTY Statute sought to avoid, *inter alia*, by excluding the crime against peace from the Tribunal’s jurisdiction.

At the core of the concept of joint criminal enterprise lies the existence of a common purpose, objective, or plan, the implementation of which results in crimes falling within the so-called “crime base” (in the terminology employed by the ICTY). Although later indictments articulated this element in different terms, the alleged purpose of the joint criminal enterprise in cases involving Serbian political and military leaders was framed as the creation of a “Greater Serbia.”

However, an analysis of official statements, documentary evidence, and actual conduct suggests that, throughout the Yugoslav crisis—including in Bosnia and Herzegovina—the primary objective of the Serbian side was the preservation of the Yugoslav state. Other political goals appear rather as concessions and strategic withdrawals *vis-à-vis* opposing parties, undertaken with the overarching aim of maintaining peace.

Furthermore, a chronological examination of relevant events—particularly political decisions adopted by the Serbian leadership during the period covered by the alleged joint criminal enterprise—indicates that their actions were largely reactive in nature. Specifically, they constituted responses to what were, as a rule, unlawful acts by opposing parties, aimed at compensating for losses inflicted upon the Serbian population through such conduct.

This circumstance undermines the assertion of the existence of a preconceived criminal plan attributed to the Serbian side, as the very notion of such a plan presupposes the ability to anticipate unlawful actions of others—an assumption that is neither logically sustainable nor factually substantiated.

Keywords: politicization, purpose, goal, plan, anticipation, unlawfulness, compensation, proportionality.

---

* University of Belgrade – Faculty of Law, branko.ius.bg.ac.rs, ORCID: 0009-0004-9551-2363.